شهري

بهتر ماحول لاءِ

جولاءِ کان سيپٽمبر ١٩٩٦ع

اندرين صفحن ۾

* ماحولياتي تحفظ ۽ ايڊوڪيسي
* رانديڪا ٺاهڻ لاءِ امريڪي ٺيڪا
* ڪراچي ۾ شور جي آلودگي
* قومي ماحولياتي معيار ڇو ضروري آهي؟
* پارڪن ۽ راند جي ميدانن جو تحفظ

گلاس ٽاورز...
قانون کان به بلندتر

گلاس ٽاورز پراجيڪٽ جي باري ۾ ”شهري بهتر ماحول لاءِ“ جي خصوصي رپورٽ.

عربي سمنڊ جي ڪناري وارو ڪلفٽن جو علائقو هندستان جي ورهاڱي کان اڳ به هڪ پوش رهائشي علائقو ۽ ڪراچيءَ جو هڪ مقبول تفريح گاهه هو. هڪ سؤ فوٽ ويڪرو روڊ، باٿ آئي لينڊ، فريئر ٽائون ڪوارٽرز کي ڪلفٽن پل جي پرسان (پراڻي) ڪلفٽن ڪوارٽرز ايريا سان ملائي ٿو، جيڪو هن ٺلوارن کان اڳ آهي.

ڪراچي شهر ۾ جيئن جيئن آباديءَ جو دٻاءُ وڌندو ويو، ان جي نتيجي ۾ آءِ آءِ چندريگر روڊ جي ڪاروباري ۽ تجارتي علائقن ۾ وڌيڪ گنجائش ختم ٿيندي وئي، تنهن ڪري ڊيولپرز شهر جي وڏين شاهراهن لڳ اهڙن رهائشي پلاٽن جي ڳولا شروع ڪئي؛ جن کي تجارتي مقصدن لاءِ گهڻ ماڙ عمارتن جي تعمير لاءِ استعمال ڪري سگهجي. بينڪون، صنعتي ۽ تجارتي آفيسون شاهراهه فيصل، عبدالله هارون روڊ، ڊاڪٽر ضياءُ الدين احمد روڊ ۽ ڪلفٽن جهڙن بنيادي طور تي رهائشي علائقن ۾ منتقل ٿيڻ لڳيون، جيئن ته ڪمرشلائيزيشن ۾ منافعي جي شرح ڪجهه وڌيڪ آهي انهيءَ ڪري لاڳاپيل محڪمن ۽ عملدارن کي رشوتون ڏنيون ويون.

پلاٽ نمبر/٢ ايف ٽي-٣، فريئر ٽائون ڪوارٽرز

گلاس ٽاورز جو داستان هيئن شروع ٿئي ٿو ته پلاٽ نمبر /٢ ايف ٽي-٣، (٦٢٤٤ چورس وال) جيڪو ڪلفٽن روڊ تي واقع آهي، ١٩٢٠ع ۾ ڪراچي ميونسپل ٩٩ سالن جي ليز تي هوشومل چيلارام ۽ ڪشن چند ليڪراج کي ڏنو هو جنهن جو ساليانو ڪرايو ٦٦ روپيه ٢ آنا ڇهه پئسا هو.

بعد ۾ اهو پلاٽ مهرا ۽ سائيرس فرام جي مينولا کي ۽ انهن پوءِ ١٩٤٩ع ۾ پاڪستان ٽوبيڪو ڪمپني کي وڪرو ڪيو ويو. جنهن ۾ ان کي موجوده بلڊنگ بائي لاز جي مطابق جيڪي گرائونڊ پلس ٽو رهائشي عمارت جي اجازت ڏين ٿا ان کي پنهنجي آفيس لاءِ استعمال ڪيو.

شهر جي مسلسل وڌندڙ ضرورتن جي ڪري سؤ فوٽ ويڪري ڪلفٽن روڊ کي ١٩٥٠ع ۾ ١٢٠ فوٽ ۽ ١٩٧٩ع ۾ ١٥٠ فوٽ ويڪرو ڪرڻ جو اعلان ڪيو ويو. پر پوءِ به ان قانون جي پابندي جي بدران ان جي خلاف ورزي وڌيڪ ٿي. سنڌ بلڊنگ ڪنٽرول آرڊيننس ٧٩-٨٩ع جي مطابق ڪراچي جي تقريباً ٢٥ وڏن روڊن، جن ۾ ايم اي جناح روڊ، زيب النساءِ اسٽريٽ، پريڊي اسٽريٽ، فريئر روڊ، گارڊن روڊ، نشتر روڊ وغيره شامل آهن، ويڪرو ڪرڻ جو اعلان ڪيو ويو هو. پر بلڊرز جي لالچ ۽ ڪي بي سي اي ۽ ٻين سرڪاري محڪمن جي مجرماڻي ڳٺ جوڙ جي ڪري انهن خلاف ورزين جي خلاف ڪابه ڪارروائي نه ٿي سگهي آهي.

گلاس ٽاورز

پاڪستان ٽوبيڪو ڪمپني لميٽيڊ ڊسمبر ١٩٩٤ع ۾ هي پلاٽ ميسرز پروگريسو (پرائيويٽ) لميٽيڊ ٨ صباح سينٽر بهادر آباد ڪراچي کي ٧٥٩٦ ملين رپين ۾ وڪرو ڪيو. پر بلڊرز (جعلسازي ڪندي مناف حسين نالي هڪ شخص جي معرفت پاڪستان ٽوبيڪو ڪمپني

قانون جي بالادستيءَ جو ڀڙو مذاق

شهري

G- ۲۰۶ بلاڪ ۲ پي اي سي ايڇ ايس
ڪراچي- ۷۵۴۰۰ پاڪستان
ٽيليفون ۽ فيڪس: ۹۲-۲۱-۴۵۳۰۶۴۶
e- mail/ address: shehri @ shehri. a. khi. brain. net.pk

ايڊيٽر: حميرا رحمان- بدر ابڙو

مئنيجنگ ڪميٽي

چيئرپرسن: قاضي فائز عيسيٰ
وائيس چيئرپرسن: حسن جعفري
جنرل سيڪريٽري: امير علي ڀائي
خزانچي: خطيب احمد

ميمبر
دانش آذر زوبي - فرحان انور
وڪٽوريا ڊي سوزا - حسن مرچنٽ
نويد حسين- عمران شيخ
حميرا رحمان

شهري جو عملو

ايڊمنسٽريٽر: مسز منصور
پروجيڪٽ اسسٽنٽ (جاءِ خالي)
سيڪريٽري: مسز ناهيد قادر

شهري ذيلي ڪميٽيون

۱- ڪلاڻ	خطيب احمد، نويد حسين
۲- ورثي جو تحفظ	دانش آذر زوبي، حميرا رحمان
۳- ميڊيا ۽ رابطا	حميرا رحمان، حسن جعفري
	فرحان انور
۴- قانون	قاضي فائز عيسيٰ
	امير علي ڀائي
	روبينہ ڊي سوزا، وڪي ڊي سوزا
۵- پارڪ ۽ تفريح (ترقي)	خطيب احمد،
٦- مالياتي حصول	سڀ ميمبر

ذيلي ڪميٽين جي ميمبرشپ شهري سي بي اي جي سڀني ميمبرن لاءِ کليل آهي. هن شماري ۾ ڇپيل ڪوبہ مضمون "شهري" جي حوالي سان ڪنهن بہ بهتر اشاعت جي آجيان ڪندا سون. ايڊيٽر/ ايڊيٽوريل بورڊ جي عملي جو شهري نيوز ليٽر ۾ شايع ٿيندڙ مواد سان متفق هجڻ ضروري ناهي.

قلمي تعاون جي آجيان ڪئي ويندي

دلچسپي رکندڙ قلمڪار رهنمائيءَ جي لاءِ شهري جي آفيس سان رابطو ڪن. شهري خبرنامي جي پڙهندڙن جو حلقو ميمبرن، وچولي ۽ وڏي آمدني وارن گروهن، شاگردن، پيشيور ماڻهن، ماحوليات جي ماهرن، پاليسي جوڙيندڙن، غيرسرڪاري تنظيمن ۽ ٻين تنظيمن تي مشتمل آهي.

لي آئوٽ ۽ ڊزائين: نياز حسين ڪنول
پرنٽنگ: آزاد ڪميونيڪيشنز

شهري سي بي اي غير ملڪي ۽ مقامي ڪمپنين کي اپيل ٿي ڪري تہ اهي اشتهارن/ عطين جي ذريعي اسان جي نيوزليٽر جي اشاعت ۾ مدد ڪن.

مالي تعاون
فريڊرڪ نومان فائونڊيشن

ميمبر ICUN دي ورلڊ ڪنزرويشن يونين

جي نالي ڪراچي بلڊنگ ڪنٽرول اٿارٽي کي ڪمرشلائيزيشن جي لاءِ درخواست ڏني ۽ جنوري ۱۹۹۴ ۾ منظوري حاصل ڪئي. ان سلسلي ۾ سنڌ بلڊنگ ڪنٽرول آرڊيننس ۷۹/ ۸۲ع جي گهربل طريقءِ ڪار جي پابندي نہ ڪئي وئي ۽ زمين جي استعمال ۾ تبديليءَ جي اجازت ڪي ڊي سي ڪي ڏني وئي (؟؟؟) جولاءِ ۱۹۹۵ع ۾ ان سان گڏ ئي ڪانسيپٽ بلڊنگ پلان جي منظوري بہ ڏني وئي.

آگسٽ ۱۹۹۵ع ۾ بلڊرز ڪي بي سي اي کي ملڪيت جي تبديليءَ جا دستاويز فراهم ڪيا. جنهن ۾ جائداد جي رجسٽريشن ۲۱ ماڻهن جي نالي ڪئي وئي هئي.

ميسرز ايڪسل بلڊرز اينڊ ڊيولپرز جي محمد هاشم ولد سليمان صالح محمد کي ان جو اٿارني مقرر ڪيو ويو. ان مهيني ۾ ڪي بي سي اي فائينل بلڊنگ پلان جي منظوري ڏني، (جنهن جي ڊرائنگز تي وري بہ پاڪستان ٽوبيڪو ڪمپني جو نالو هو.) پلان جي مطابق تہ خاني، گرائونڊ، لافٽ، چئن منزلن، ۱۰۵ ڪارن جي لاءِ بيسمينٽ پارڪنگ، ۱۳۹ دڪانن جي لاءِ گرائونڊ فلور (ان مان ڪنهن دڪان جي اوپننگ سائيڊ طرف يا پويان نہ هوندي) ۽ چئن فلورز تي ۵۷، ۵۷ آفيسون هونديون. بلڊر هڪ فيصد ود هولڊنگ ٽئڪس جي طور تي ۶۹۵۵۸۹ رپيا ادا ڪيا. (حالانڪ هيءَ رقم ان کان ادائي پيرا وڌيڪ هئڻ گهرجي).

ڪي بي سي اي جي گلاس ٽاورز جي منظور ٿيل پلان ۾ خاميون

(۱) ڪمرشلائيزيشن (زمين جي استعمال ۾ تبديلي/ ايس بي سي او-۷۹/۸۲ع) ٽائون پلاننگ ريگيوليشنز پارٽ-II جي تحت ڏنل طريقءِ ڪار جي مطابق نہ ڪئي وئي.

(۲) ڪلفٽن روڊ (عبدالله هارون روڊ) جي ويڪر موجوده سؤ فٽن مان وڌائي مستقبل ۾ ۱۵۰ فٽ ڪرڻي آهي.

(۳) تهخاني ۾ ڪار پارڪنگ جي جڳه

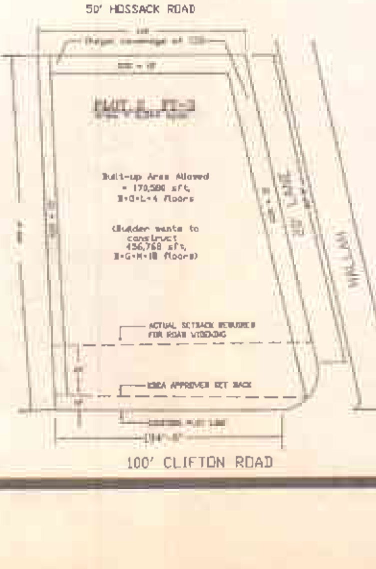

ناڪافي آهي.

(۴) ايس بي سي او ۷۹/۸۲ع جي تقاضا مطابق ڪي اي ايس سي جي سب اسٽيشن جي لاءِ ڪابہ جڳه نہ ڇڏي وئي. هڪ محتاط اندازي جي مطابق ۱۷۰۵۸۰ چورس فٽن جي ايئر ڪنڊيشنڊ عمارت جي لاءِ ۱۳۵۰ کان ۱۷۰۰ ڪلو واٽ بجليءَ جي ضرورت پوندي، جنهن جي لاءِ ۲۱ × ۱۶ فٽن جي ڪي اي ايس سي سب اسٽيشن جي ضرورت پوندي. جنهن جو سامهون وارو حصو بلڊنگ جي فرنٽ تي هجڻ گهرجي.

تعمير

بلڊر عمارت جا بنياد وجهڻ لاءِ کوٽائي جو ڪم شروع ڪيو ۽ گڏوگڏ دڪانن ۽ آفيس جي وڪري لاءِ اشتهاري مهم بہ وڏي پيماني تي شروع ڪئي. متوقع گراهڪن کي جيڪي "گلاس ٽاورز" جي سائيٽ تي فينسي آفيس ۾ آيا بہ رنگين بروشر ڏنا ويا (هڪ شاپنگ مال جي لاءِ ۽ ٻيو آفيسن جي لاءِ) ڏيکو ڏيڻ لاءِ سائيٽ تي جيڪو ماڊل رکيو ويو. ان جي منظور ٿيل پلان سان ڪابہ مشابهت ۽ مطابقت نہ هئي. (ان ۾ تقريباً ۳۵ فٽ سيٽ بيڪ جنهن ۾ پارڪنگ پلاٽ ۽ ڪلفٽن روڊ سان پيدل هلڻ وارن لاءِ رستو ڏيکاريو ويو هو.) ۱۸ فوٽ اوچو گرائونڊ فلور ميزانائين شاپنگ مال ۽ ڇهہ ۹ فٽ بلند آفيس جا فلور ڏنا ويا هئا. اهڙي طرح عمارت جي مجموعي اوچائي ۷۲ فٽ ٿئي ٿي. جڏهن تہ ڪي بي سي اي جي منظور ٿيل نقشي ۾ اها صرف ۵۰ فٽ آهي.

ان جي برعڪس (بروشرز جي آخري صفحي تي) عمارت ۽ ان جي پرپاسي واري ماحول جي تصوير ۾ "گلاس ٽاورز" کي هڪ ۱۱ منزلہ عمارت ڏيکاريو ويو آهي، جنهن جو سيٽ بيڪ پي ايس او هائوس ۽ ڪولبس ٽاورز جي برابر آهي.

ان ۾ وڌيڪ تضاد هي آهي تہ بڪنگ آفيس، گرائونڊ ۽ ميزا نائين لاءِ (دڪانن جي لاءِ) پهرين ۽ ٻين منزل پارڪنگ جي لاءِ ۽ ٽين کان ۱۶ منزل تائين آفيسن جي لاءِ وڪرو ڪري رهي آهي. دڪان تقريباً ڏهہ هزار روپيہ في اسڪوائر فٽ ۽ آفيس تقريباً ساڍا ٽي هزار روپيا في چورس فٽ جي شرح سان هوندا.

ڊسمبر ۱۹۹۵ع ۾ ميسرز ايڪسل بلڊرز ڪي ايم سي کي درخواست ڪئي تہ انهن کي 'گلاس ٽاورز' سان لڳو لڳ نالي کي پارڪنگ ۽ عوام جي تفريح لاءِ هڪ ننڍڙي پارڪ طور ڊيولپ ڪرڻ جي اجازت ڏني وڃي. هيءَ اجازت ملي وئي ۽ نالي کي (جيڪا هڪ پبلڪ سهوليت آهي) بلڊر فورن آر سي سي سليب سان ڍڪي ڇڏيو تہ جيئن ان کي تعميراتي سامان کي اسٽور ڪرڻ ۽ ان جي تياريءَ لاءِ استعمال ڪيو وڃي.

جنوري ۱۹۹۶ع جي شروع ۾ ڪي بي سي اي، ايس بي سي او ۷۹/۸۲ع جي ريگيوليشن نمبر ۱۶ جي تحت ميسرز ايڪسل

بلڊرز کي ٽن ڏينهن جو نوٽيس ڏنو ۽ حڪم ڪيو تہ تعميراتي ڪم روڪيو وڃي. جو تہ بيسمينٽ ۽ گرائونڊ فلور جي ڪجھ حصن ۾ آر سي سي ڪالمز ۽ گرڊز جي پوزيشن تبديل ڪئي وئي آهي. نوٽيس ۾ ان حقيقت جو ڪوبہ ذڪر نہ ڪيو ويو تہ وچ واري حصي ۾ ١٥ فٽن جي لازمي رکيل حصي کي بہ غير قانوني طور تي ڍڪيو ويو آهي. ان سان گڏوگڏ ئي بلڊرز وزير اعليٰ سنڌ کي درخواست ڏني تہ کيس ١٩ منزلہ منفرد بلڊنگ جي تعمير جي خصوصي اجازت ڏني وڃي، جنهن ۾ پلانٽ جو تناسب 1:8 هجي. (جڏهن تہ قاعدا صرف 1:3 جي تناسب جي اجازت ڏين ٿا.) وزير اعليٰ اها اجازت ڏني ڇڏي.

ان دوران نوٽيس جو اطمينان بخش جواب نہ ملڻ تي ڪي بي سي اي گرائونڊ فلور تي غيرقانوني طور تي تعمير ڪئي ويندڙ لازمي ڪليل حصي تي عمارت جو ڪجھ حصو ڊاهي ڇڏيو. جنهن تي بلڊر سنڌ هاءِ ڪورٽ ۾ ٢٥ جنوري ١٩٩٦ع تي هڪ ديواني مقدمو داخل ڪيو ۽ ڪي بي سي اي جي خلاف اسٽي آرڊر حاصل ڪيو. اپائي مهينن کان پوءِ ڪي بي سي اي هڪ تحريري بيان جي ذريعي عدالت کي مطلع ڪيو تہ بلڊر ڪجھ ٿيون ئي بي ضابطگيون ڪيون آهن ۽ ان جي وڏين وڏين خلاف ورزين کي ريگيولرائيز نہ ٿو ڪري سگھجي.

شهرين جي مداخلت

ممتاز ڪالم نگار اردشير ڪائوسجي جنهن سجي معاملي کي ظاهر ڪيو، هڪ هفتي اندر ئي وزير اعليٰ ۽ ڊپٽي ڪمشنر (ڏکڻ) جي ذريعي ’ڪلاس ٽاورز‘ جي تعمير روڪرائي ۽ ڪمشنر ڪراچيءَ کي حڪم ڏنو تہ اهو تحقيقات ڪري ۽ خاص طور تي مطلوبہ سيٽ بيڪ تي توجھ ڏئي ۽ مستقبل ۾ روڊ جي توسيع ۽ ان علائقي/ زون ۾ پلاٽ جي تناسب جي باري ۾ رپورٽ ڪري. (هيءَ ڳالھ قابل ذڪر آهي تہ بلڊر وزير اعليٰ/ ڊپٽي ڪمشنر جي حڪم جو پورائو نہ ڪيو ۽ ڪم فورن بند ڪيو پر ڪي بي سي اي جي ٤ جنوري ١٩٩٦ع جي نوٽيس جي تعميل نہ ڪئي ۽ ڪي بي سي اي

هڪ اهم ڳالھ جنهن ڪري هي مسئلا پيدا ٿين ٿا اها آهي تعميراتي قانون جي ڀڃڪڙي ورزي. گهڻ ماڙ عمارتون جوڙيون پيون وڃن ۽ رهائشي علائقا تجارتي علائقن ۾ تبديل ڪيا پيا وڃن..

جي خلاف مقدمو داخل ڪيو تہ ان کي ڪارروائي کان روڪيو وڃي.) شايد ڪراچي شهر ۾ غيرقانوني اڏاوتن کي ڪنٽرول ڪرڻ جو ڪم وزير اعليٰ کي سڌي طور پاڻ ڪرڻو پوندو.

جنوري کان مئي ١٩٩٦ع جي عرصي دوران مقدمہ نمبر ٩٦/٥٥ جون ڪيتريون پيشيون ٿيون. ڪي بي سي اي جي وڪيل خود التوا جي درخواست ڪئي يا اهڙي درخواست سان اتفاق ڪيو. (هي ڪي بي سي اي جي ’نوراڪشتي‘ جو اسٽينڊرڊ پروسيجر آهي. جنهن جي ذريعي بلڊر کي وقت ڏنو ويندو آهي تہ هو غيرقانوني ڪم مڪمل ڪري ۽ ٿرڊ پارٽي قبضي خورن کي بہ ڪيس ۾ شامل ڪري. هاڻي ان مقدمي جي تاريخ سماعت آگسٽ ١٩٩٦ع مقرر ٿي آهي.)

ڊائريڪٽر جنرل ڪي ڊي اي جيڪو (غالباً ڪمشنر جي طرفان ڪي ڊي اي جو چيئرمين بہ آهي) ٣ جون ١٩٩٦ع تي ’ڪلاس ٽاورز‘ جي تعمير کي درست ۽ جائز قرار ڏنو تہ تعمير منظور شده نقشي جي مطابق ٿي رهي آهي ۽ مستقبل ۾ روڊ جي واڌاري لاءِ ڏھ فٽ سيٽ بيڪ رکيو ويو آهي. (هيءَ غلط بياني آهي.) ان چيو تہ جنوري ١٩٩٦ع ۾ ڪي بي سي اي وچئين لازمي ڪليل حصي ۾ ناجائز تجاوزات کي ڪيرائڻ جي لاءِ ڊاٽو (حالانڪ اها خلاف ورزي اڃا بہ موجود آهي) پر هو اها نشاندهي ڪندو رهيو تہ:

... اها غير قانوني تعمير هاڻي بہ موجود آهي، جنهن جي بنياد تي ڪي بي سي اي ٽيان ڏيارڻ جو نوٽيس ايس بي سي او جي تحت جاري ڪيو تہ ڪالمز جي پوزيشن تبديل ڪئي وئي آهي. اسٽرڪچرل پلان جي خلاف ورزي سان پبلڪ سيفٽي ۽ پارڪنگ لي آئوٽ متاثر ٿين ٿا.

... گرائونڊ فلور جي اوچائي غير قانوني طور تي ١٤ فٽن کان وڌائي ١٦ فٽ ڪئي وئي تہ جيئن پنج فٽ منظور شده لافٽ جي جڳھ تي ساڍن ستن فٽن جي غيرقانوني ميزا نائين جي گنجائش پيدا ڪري سگھجي.

... پلاٽ جي وچئين ۽ نالي واري سائيڊ جي ١٥ فٽ جي لازمي کليل حصي کي ڍڪيو ويو.

هاءِ ڪورٽ ۾ زيرسماعت مقدمي ٩٦/٥٥ جو ذڪر جنهن ۾ ڪي بي سي اي کي بلڊر جي خلاف ڪا ڪارروائي ڪرڻ کان روڪيو ويو آهي.

... پلرز ۽ بنيادن ۾ غير معمولي طور تي وڏيڪ انفورسمينٽ جيڪا بي جي ٤ فلور عمارت جي ضرورت کان گهڻي آهي. (جنهن سان ظاهر ٿئي ٿو تہ بلڊر موجوده سرگرمي ختم ٿيڻ کان پوءِ وڏيڪ تعمير جو ارادو رکي ٿو.)

... روڊ جي ١٥٠ فٽ ويڪر جي حصول لاءِ ڪٽ لائين درحقيقت گهٽ ۾ گهٽ ٥٠ فٽ هجڻ گهرجي.

٥ جون ١٩٩٦ع تي ڪي بي سي اي ايڪسل بلڊر کي هڪ خط جي ذريعي تعمير جاري رکڻ جي اجازت ڏني. (هيءَ يقيناً هڪ حيرت انگيز ”نورا ڪشتي“ آهي.) هڪ طرف ڪي بي سي اي غير قانوني اڏاوتن کي روڪرائڻ لاءِ بلڊر جي خلاف مقدمو وڙهي رهي آهي، تہ ٻئي طرف ڪي بي سي اي بلڊر کي تحريري طور اجازت ڏيئي رهي آهي تہ اهو غيرقانوني ڪم جاري رکي. هاءِ ڪورٽ ان صورتحال کي ناقابل يقين نہ سمجهندي؟

مهيني جي آخر ۾ ”شهري بهتر ماحول لاءِ“ ”حقائق نامون“ جاري ڪيو جنهن ۾ ان ”نورا ڪشتيءَ“ جا تاريخ وار تفصيل ڏنا ويا آهن. ان جا نقل شهري جي دفتر مان حاصل ڪري سگھجن ٿا ۽ اهي صدر، وزيراعظم، چيف جسٽس صاحبان، وزير اعليٰ، گورنر، ڪمشنر وغيره سميت سمورن اعليٰ عملدارن کي پڻ موڪليا ويا پر بي سود.

بهرحال شهريو دل ننڍي ڪرڻ جي ضرورت نہ آهي. هاڻي بہ عدليہ ڪلفٽن جي علائقي کي بچائي سگھي ٿي يا شايد وزير اعظم جيڪا ڪلفٽن جي پراڻي ۽ ممتاز رهواسي آهي. ٿي سگھي ٿو تہ هوءَ پنهنجي محلي جي ماحول کي بچائڻ لاءِ مداخلت ڪرڻ جو فيصلو ڪري.

*

مثبت معاشرتي تبديليءَ جي لاءِ

صادقه صلاح الدين

غير سرڪاري تنظيمون جيڪڏهن ڪنهن مضبوط بندش ۾ بدل نظر اچن ته اها سماجي تبديليءَ جي خواهش آهي. معاشي ۽ سماجي ناانصافين ۾ گهيريل هن. معاشري ۾ اميدن جا هي ڏيئا وڏي غنيمت آهن. جيتوڻيڪ انهن مان ڪن ڏيئن جي لاٽ گهٽي جهڪي آهي ۽ ڪجھ شام ڪان ئي اجهاميل نظر اچن ٿا. پر ان سان گڏ اهڙن ڏيئن جي به ڪا کوٽ نه آهي، جن جي ڪري هيا ڏيئا ٻري رهيا آهن. رضاڪارانه تنظيمن جي تعداد ۾ روزبروز ترقي ان عمل جو مظهر آهي.

سماجي تبديلي جي حصول لاءِ انهن تنظيمن پنهنجي پنهنجي سوچ، تجربي ۽ مهارت جي مطابق مختلف طريقا اختيار ڪيا آهن. جنهن جي ڪري هي تنظيمون سان ڪي مختلف قسمن جي سرگرمين ۾ نظر اينديون آهن. سرگرميون ڪتي ڪجھ به هجن پر تلاش هڪ ئي منزل جي آهي، يعني هڪ اهڙي معاشري جو قيام جيڪو جمهوري قدرن تي ٻڌل هجي، جتي انصاف جون تقاضائون پوريون ٿين ۽ عام شهري باعزت زندگي گذاري سگهن.

هاڻي سوال هي ٿو پيدا ٿئي ته چاهي اهي سرگرميون، تعليمي هجن يا صحت جي ميدان ۾ هجن توڙي بنيادي سهوليتن لاءِ هجن معاشري ۾ سماجي تبديليءَ جي آجيان ڪن ٿيون ۽ جيڪڏهن ائين نه آهي ته پوءِ ان ڳالھ جو جائزو وٺڻ جي ضرورت آهي ته ڇا غيرسرڪاري تنظيمون معاشري جي اصل مسئلن کي حل ڪري رهيون آهن يا مرض جي صحيح تشخيص ڪرڻ کان سواءِ صرف علامتن جي علاج ۾ مصروف آهن. اسان کي هي نه وسارڻ گهرجي ته علاج جيڪڏهن فقط علامتن تي ٿيندو ته مرض وري وري ڪنڌ ڪڍندو آهي. ديرپا علاج جي لاءِ مرض جي سببن کي سمجهڻ ۽ انهن جو سدباب ڪرڻ ضروري آهي.

ته پوءِ ان تي ٿورڙي ڳالھ ٻولھ ڪئي وڃي ته هن معاشري جا اصل مسئلا ڪهڙا آهن. ڇا هي مسئلا ناخواندگي، تيزيءَ سان وڌندڙ آبادي، معاشي ترقيءَ جا محدود امڪان، صحت جو ڪرندڙ معيار وغيره آهن يا هي صرف علامتون آهن ۽ اصل سبب ڪجھ ٻيا آهن.

اين جي او آر سي ۾ ڪم ڪرڻ جي حوالي سان مون کي زندگيءَ جي سچائين کي ويجهي کان ڏسڻ جو موقعو مليو آهي. توڻي جو ان رابطي کي گهڻو عرصو نه ٿيو آهي، پر ان ٿورڙي وقت ۾ مسئلن جا تھ کلندي نظر آيا آهن. استحصال ۽ بدعنوانين جا ناقابل يقين مظاهرا ڏٺا ۽ ظلم جا ڪليل داستان ٻڌا آهن. انهن ڪهاڻين کي دهرائڻ هتي ممڪن نه آهي، ڇو ته انهن ڪهاڻين جي ڪردارن ۾ ڪجھ باعزت فردن ۽ گروهن جو به ذڪر ايندو جنهن جي پويان مصلحتون لڪل آهن.

اڄ مان صرف ٻهراڙين جي معاشري جو ذڪر ڪنديس، جتي اڪثريت انهن ڪهراڻن جي آهي، جيڪي سڌي يا اڻسڌي طور تي زراعت سان تعلق رکن ٿا يا ننڍين ننڍين زمين جي ٽڪرن جا مالڪن آهن يا ڪنهن ٻئي جي زمين تي ڪم ڪن ٿا. ان طبقي ۾ توهان کي شايد اهڙو ڪهراڻو نظر اچي جيڪو قرض ۾ جڪڙيل نه هجي. هي قرض ڪنهن مالي اداري جو نه هوندو آهي، ڇاڪاڻ ته انهن تائين ته انهن جي پهچ هوندي ئي نه آهي ۽ نه ئي انهن ادارن جي شرطن کي هو پورو ڪري سگهندا آهن. انهن هارين تي قرض علائقي جي مالدارن جو هوندو آهي، جيڪي ٻج ۽ ڀاڻ جي لاءِ مالي ذريعا فراهم ڪري هڪ طرف انهن جي ضرورتن جو پورائو ڪندا آهن ته ٻئي طرف وياج جي زنجيرن ۾ انهن جي ايندڙ نسلن کي به جڪڙي ڇڏيندا آهن.

ان غيررسمي استحصال تي ٻڌل مالياتي نظام ۾ ادائگيون اڪثر جنس جي صورت ۾ ٿينديون آهن. پر جيڪڏهن انهن جي مالي قدر کي ڏٺو وڃي ته وياج جي شرح ١٠ کان ١٢ سيڪڙو ماهوار هوندي آهي. مون اهڙا به واقعا ٻڌا، جڏهن ڪنهن پنهنجي ٻارڙي جي بيماري جي ڪري ٥ هزار رپيا هڪ مهيني لاءِ اڌارا ورتا ۽ هڪ مهيني کان پوءِ ٥ هزارن جي بجاءِ ڇھ هزار رپيا ادا ڪيا.

ڪهاڻي صرف اتي ئي ختم ڪانه ٿي ٿئي، پر آبادگارن کي پنهنجي پيداوار به انهن ئي دلالن جي معرفت بازار ۾ سستي اگھ تي وڪرو ڪرڻي پوي ٿي ۽ اهي دلال ان پيداوار مان ضائع ٿيڻ وارو حصو Sastage ڪٽيندا آهن.

اسان جا مالي ادارا جيڪي ننڍين آبادگارن لاءِ هر ايندڙ ڏينهن تي گهٽ وياج وارين اسڪيمن جو اعلان ڪندا آهن، خبر نه آهي ڪهڙن ماڻهن جي امداد ڪري رهيا آهن. مون کي حسرت آهي ته مان اهڙن ننڍين آبادگارن سان ملان جيڪي انهن مالي ادارن کان قرض وٺڻ ۾ ڪامياب ٿين ٿا.

سون تي سهاڳو هي آهي ته جڏهن ان زرعي پيداوار تي سرڪاري محصولن يا ڍل ۽ آبياني وغيره ڏيڻ جي ڳالھ ايندي آهي ته استحصال جي هڪ شڪل سامهون ايندي آهي. نظام اهڙو آهي جو آبادگارن کي اها خبر نه پوندي آهي ته انهن کان ڪهڙي مد ۾ ڍل ورتي ٿي وڃي. ڍل جي جدول نٿي ته ضرور ٿي پر ان جي حاصلات تمام گهٽي ٽڪي آهي، نه ان کي ڪٿي ظاهر ڪيو ويندو آهي ۽ نه لاڳاپيل علائقن ۾ تقسيم ڪرڻ جو ڪو رواج آهي.

ٿيندو هيئن آهي ته تپيدار ۽ مختيارڪار مسلح پوليس وارن سان گڏ ڳوٺن ۾ ويندا آهن ۽ آبادگارن کي ڊڄائيندا آهن ته اوهان کي هيترا هزار ڏيڻا آهن. آبادگار ويچارا رحم جي اپيل ڪندا آهن ۽ نوڪرشاهيءَ جا هي نمائندا ڪجھ هزارن جي رعايت ڪندا آهن. نتيجي طور آبادگار شڪرگذار به ٿيندا آهن ۽ رسيد به نه گهرندا آهن. جيڪڏهن رسيد ڏني به ويندي آهي ته ان تي ڪنهن به قسم جو تفصيل نه لکيل هوندو آهي.

توهان کي اهڙا اڻ ڳڻيا مثال ملندا ته آبادگار پاڻي حاصل ڪرڻ لاءِ ٽيڪس ڏيندا آهن ۽ اتي پاڻي مهيا ڪرڻ لاءِ ٽيوب ويل يا ته هوندا ئي نه آهن يا انهن جون مشينون چوري ٿي ويون هونديون آهن. اهڙين زمينن جو به آبيانو ڏنو ويندو آهي، جن مان پيداوار ممڪن ئي نه آهي، جيڪي گهڻي وقت کان سم ۽ ڪلر جو شڪار آهن ۽ جن ۾ ڪيتراڻي فٽ پاڻي سڄو سال

بيٺو هوندو آهي. اهڙين زمينن جا مالڪ ٻه ڏيل ڏيندا آهن جن زمينن تي هڪ بوند ٻه پاڻيءَ جي نه ٿي پهچي، جو نه مٿيان وارا وڏا زميندار غيرقانوني طور تي واهن جي پاڻيءَ تي چانور ۽ ڪيلي جا فصل پوکرائين ٿا. واهن ۽ شاخن جي ڪاٺيءَ لاءِ ٻڌو آهي ته هر سال ڪروڙن جي بجيٽ اچي ٿي، پر اها ڪاٺي ڪڏهن ٿي ٿئي، ان جي خبر ڪنهن کي به نه آهي.

گرميءَ جي شدت ۾ هي ٻه ڏسڻ ۾ آيو آهي ته ڳوٺن ۾ مهينن جا مهينا بجلي ڪونه آهي. جو نه ٽرانسفارمر سڙي ويو ۽ واپڊا جا اهلڪار ۽ آفيسر ٽرانسفارمر ٺيڪ ڪرڻ لاءِ هزارن جي رشوت گهرندا آهن. جون جي مهيني ۾ هيءَ ڳالهه عام هوندي آهي ته ڳوٺن جا ڳوٺ بجليءَ کان محروم هوندا آهن، ان ڪري جو ڪجهه ماڻهو بلن جي ادائگي نه ڪندا آهن. رستن ۽ عمارتن جي تعمير ۾ جيڪي بدعنوانيون ٿينديون آهن، انهن تي ته ڪتاب لکي سگهجن ٿا. هر رستي ۽ عمارت جي پنهنجي تاريخ آهي. چوڪرين جي اسڪولن ۾ ٻاڻ جو گودام ۽ اوطاقون به اهڙيون اڻلڀ ڳالهيون نه آهن. بنيادي صحت جي مرڪزن ۾ ڊاڪٽرن ۽ دوائن جو هجڻ به معجزي کان گهٽ نه آهي. استاد اسڪول جي ٽائيم دوران ٽيڪسيون يا دڪان هلائيندي ڏٺا وڃن ٿا. تعليم ۽ صحت ته اهڙا شعبا آهن جن تي ڊار ڊار ڳالهه ٿي سگهي ٿي.

هتي جيڪو ڪجهه چيو ويو آهي، اهو ان فلم جو هڪ ننڍڙو ٽيلر آهي، جيڪو هر وقت اسان جي ٻهراڙيءَ وارن علائقن ۾ هلندو پيو رهي. فري گهري سوال اهو ٿو پيدا ٿئي ته ڇا غيرسرڪاري تنظيمون ٽيوشن سينٽر، ڊسپينسريون ۽ ڪچا رستا ٺاهي، انهن پرائڻ ۽ گهڻ طرفن مسئلن کي حل ڪري سگهن ٿيون ۽ جيڪڏهن نه ته ڇا انهن مسئلن جي حل ڪرڻ کان سواءِ سماجي تبديليءَ جو خواب پورو ٿي سگهي ٿو؟

نه ماهي اخبار جي ٽورن سان...

ماحولياتي تحفظ ۽ ايڊووڪيسي

ماحولياتي بگاڙ جي خلاف جدوجهد جي لاءِ هي ضروري آهي ته معلومات عوام تائين پهچائي وڃي. نويد حسين پاڪستان جي سياسي، معاشرتي ۽ معاشي صورتحال جي تناظر ۾ ماحولياتي ايڊووڪيسي تي روشني وجهي ٿو.

عوامي مسئلن جي وڪالت سڄي دنيا ۾ ڪئي وڃي ٿي، پر اها مخصوص معاشرن ۽ ان جي ادارن ۾ ڪئي وڃي ٿي. تنهن ڪري حڪمت عملي تي غور ڪرڻ کان پهريائين ٻنهي مسئلن يعني ايڊووڪيسي ۽ ماحول جو ڊار ڊار جائزو وٺڻ ضروري آهي. اهو ڪرڻ ناگزير آهي، جو نه وڪالت ۽ ماحول ٻنهي کي پاڪستان جي سماجي ۽ اقتصادي پس منظر ۾ ڏسڻو پوندو. ترقي يافته ملڪن جي ابتڙ اسان ترقي پذير ملڪن جي ماڻهن کي شديد پابندين ۽ محدود وسيلن جي اندر رهندي ڪم ڪرڻو پوي ٿو.

تعريف جي مطابق ايڊووڪيسي نالو آهي ڪنهن حقيقي يا متوقع تڪليف يا شڪايت جي درست ڪرائڻ جي ڪوشش ڪرڻ جو. ان ڪم ۾ گهٽ ۾ گهٽ پنج وڏيون رڪاوٽون آهن. پهريائين اسان وٽ سنڪيت ۽ لاپرواهي آهي. جنهن جي ڪري راءِ عامه ۽ حمايت کي متحرڪ ڪرڻ گهڻو مشڪل آهي، جيڪا ان روئي سان پيدا ٿئي ٿي ته، "ڪهڙو فائدو ڪجهه به ته تبديل نه ٿيندو." هي رويو ٻڪهي عرصي تائين سياستدانن، مملڪت، ذرائع ابلاغ، مذهبي اڳواڻن ۽ ٻين عام راءِ جي ليڊرن هٿان وري وري چوٽون کائڻ ۽ ٺوڪي جي نتيجي ۾ پيدا ٿيو آهي. ان جو نتيجو هي نڪتو آهي ته عوام حقيقي ڪوشش تي به شڪ ڪن ٿا ۽ ڪڏهن ته انهن ماڻهن تي به شڪ ۽ شبهي جو اظهار ڪيو وڃي ٿو آهي، جيڪي تبديلي آڻڻ جي حمايت ڪندا آهن.

ٻيو هي ته هي هڪ اهڙو معاشرو آهي جتي خواندگيءَ جي شرح صرف ٣١ سيڪڙو آهي. عوام جو هڪ وڏو حصو انتهائي غربت واري حالت ۾ گذاري ٿو. جتي سڄي جدوجهد فقط زندگيءَ جي بقاءَ لاءِ آهي. جتي ماحولياتي مسئلا ترجيحن جي فهرست ۾ مٿي نه آهن. هي چوڻ انتهائي سادگي نه آهي ته جهالت ۽ غربت ناروداري کي وڌائين ٿيون. اصل مسئلا يعني ماحوليات ۽ انساني حقن جو احترام وغيره کي نان ايشوز (غيرحقيقي مسئلا) جي پردي ۾ لڪايو وڃي ٿو. ايڊووڪيسيءَ جي لاءِ عوام جي حمايت جي ضرورت پوندي آهي ۽ جڏهن قوم نسلي، فرقيوارانه ۽ جنس جي بنياد تي ورهايل هجي ته هي ڪم اڃا وڌيڪ مشڪل ٿي ٿو وڃي.

ٽيون پاڪستان جيئن ته اڃا تائين هڪ نيم قبائلي ۽ جاگيردارانه معاشرو آهي، ان ڪري نتيجو هي نڪتو آهي ته رياست ۽ ان جي ادارن ۾ هڪ پدري رويو پيدا ٿي ويو آهي ته، "مان سڀني کان وڌيڪ ڄاڻان ٿو." هتي حڪومت جي پاليسين ۽ موجوده صورتحال جي باري ۾ سوال ڪرڻ غيرمعمولي ڳالهه سمجهي ٿي وڃي. شهرين جي حقن جي تحفظ جي سلسلي ۾ مملڪت جي حمايت درڪار هوندي آهي ۽ اسان جي ملڪ ۾ ان جو فقدان آهي. حقيقت ته هيءَ آهي ته سياستدان ۽ آفيسر مفادپرستن سان ملي ۽ سڌن سرگرمين ۾ شريڪ ٿي ماحولياتي برباديءَ مان فائدا حاصل ڪن ٿا.

چوٿون معاشري جو هڪ ننڍو پر طاقتور طبقو هر معاملي ۾ پنهنجي من ماني ڪرڻ جو ايترو ته عادي آهي جو اهو پوري معاشري ۽ ماحول جي قيمت تي به پنهنجي مرضيءَ مطابق راهه اختيار ڪري ٿو. جو ته هي طبقو سمجهي ٿو ته، غير قانوني طور تي به مالي فائدا حاصل ڪرڻ ان جو حق آهي. جنهن جو نتيجو هي نڪتو آهي ته معاشري جي ان طبقي کان شايد ئي ڪا حمايت ملي سگهي. جيڪي ماڻهو ايڊووڪيسي ڪري رهيا آهن، اصل ۾ اهي موجوده صورتحال کي چئلينج ڪري رهيا آهن ۽ اهي ان مسئلي جو حصو بڻجي ويا آهن.

اسان وٽ انحصار جو ڪ آهي. هي انحصار معاشري جي ان طبقي جي حوالي سان آهي جيڪو مسئلن جي حل جي لاءِ صرف مسلسل حڪومت جي طرف ڏسندو رهندو آهي. ان هلاڪت واري روئي مان ڇوٽڪارو حاصل ڪرڻو پوندو ۽ شهرين کي هي احساس ڪرڻو پوندو ته اهي پنهنجي زندگي خود سنوارين. پنهنجا مسئلا پاڻ حل ڪرڻ سکن. بجاءِ رياست يا ڪنهن ٻاهرين مداخلت جي ڪارروائي جو انتظار ڪرڻ جي.

ماحولياتي تحفظ جي لاءِ مستقل ترقيءَ جي ضرورت آهي. نسلن جي وچ ۾ مساوات هڪ

اهڙو مسئلو آهي، جيڪو هاڻي وڏيڪ چٽو ٿي سامهون اچي رهيو آهي، جو ته هاڻي هيءَ ڳالهه تسليم ڪئي وئي آهي ته ترقياتي حڪمت عملي طئي ڪرڻ وقت قدرتي وسيلن جي حوالي سان ايندڙ نسلن جي ضرورتن جو به خيال رکيو وڃي.

انهن حقيقتن کي نظر ۾ رکيو وڃي ته پاڪستان جي آبادي ١٤٠ ملين آهي ۽ اسان کي هر سال 4.25 ملين وڌيڪ ماڻهن جي خوراڪ جو انتظام به ڪرڻو آهي. آبادي لائق زمين تي تمام گهڻو دٻاءُ آهي ۽ ملڪ هاڻي به ۽ ايندڙ وقت ۾ به وڌيڪ کاڌي وارين شين جو امپورٽر بڻجي ويندو.

جيڪڏهن ناخواندگي، آباديءَ ۾ بي پناهه واڌ ۽ آمدنيءَ ۾ تفاوت جي موجوده سطح برقرار رهي ته ماحول تي وڌيڪ دٻاءُ پوندو جو ته زمين ۽ ان جي محدود وسيلن تي دٻاءُ وڌندو ويندو.

شهري علائقن ۾ ماحولياتي بگاڙ جي نتيجي ۾ ڪچيون آباديون وڌي رهيون آهن ۽ آبادي پڻ وڌي رهي آهي، جيڪا نه صرف پيئڻ جي صاف پاڻي ۽ سيوريج جي سهوليتن کان محروم آهي، پر ڪنهن منصوبابندي کان بغير وڌي رهي آهي. اندازو لڳايو ويو آهي ته 2000ع تائين شهرن ۾ تيزيءَ سان آبادي جي لڏپلاڻ جي ڪري ١٦٥ ملين آباديءَ جو ٤٥ سيڪڙو شهرن ۾ رهي رهيو هوندو.

هڪ اهڙي دنيا ۾ جيڪا ماحول جي باري ۾ وڏي فڪرمند آهي، جيڪي قومون پنهنجي ماحول ۽ انساني حقن جي مسئلن کي نظرانداز ڪنديون، اهي سرمائيڪاري تائين رسائيءَ جي معاملي ۾ دنيا کان الڳ ٿلڳ ٿي وينديون. ماحولياتي انحطاط جي ڪري برآمدي مارڪيٽن يا سرمائيڪاري کان محروم ٿي وڃڻ جو عمل ته پهريائين شروع ٿي چڪو آهي ۽ ماهيگيري جي شعبن ۾ نوٽيس ڏنو ويو آهي.

هاڻي سوال هي آهي ته

جيڪڏهن ناخواندگي، آباديءَ ۾ بي پناهه واڌ ۽ آمدنيءَ ۾ تفاوت جي موجوده سطح برقرار رهي ته ماحول تي وڌيڪ دٻاءُ پوندو.

اسان بهتر ماحول جي ايڊووڪيسي ڪيئن ڪريون؟ بظاهر ته رستو هي آهي ته پرنٽ ميڊيا جي ذريعي پر هڪ اهڙي معاشري ۾ جتي خواندگيءَ جي شرح گهٽ هجي، اهو پيغام محدود حلقي تائين پهچي سگهي ٿو. ان کان پوءِ سيمينار، ورڪشاپس ۽ عوامي گڏجاڻيون اچن ٿيون، جيڪي به عوام جي هڪ محدود تعداد کي Cover ڪري سگهن ٿيون. البته اهي اهڙن فورمز جو ڪم انجام ڏيئي سگهن ٿيون، جتان عام شعور بيدار ڪرڻ، معلومات ڦهلائڻ ۽ فيڊ بيڪ ڪرڻ جو ڪم ڪري سگهجي. عوامي نمائندن سان رابطو بظاهر ايڊووڪيسي جو هڪ سڌوسادو طريقو آهي. پر اسان جي ملڪ جي مخصوص حالتن ۾ هي به محض وقت جو زيان آهي، جو ته اسان جا عوامي نمائندا نان ايشوز ۾ ڦاٿل رهن ٿا يا اقتدار جي رساڪشيءَ ۾، تنهنڪري انهن جون دلچسپيون ۽ فوڪس ڪي ٻيا آهن.

فلم شوز ايڊووڪيسي جو هڪ پرڪشش، معلوماتي ۽ تفريحي ذريعو بڻجي سگهن ٿا. هڪ اهڙي معاشري ۾ جتي تعليم تائين هر ماڻهوءَ جي پهچ نه هجي، هي هڪ طاقتور هٿيار بڻجي سگهي ٿو. ٽي وي جي ميڊيا هاڻي به اين جي اوز جي دسترس ۾ نه آهي، جو ته هيءَ رياست ۽ طاقتور مفادن وارن لاءِ هڪ مؤثر خطرو بڻجي سگهي ٿي.

جڏهن طاقتور مفادن سان مقابلو هجي ته اهڙي صورت ۾ ٻين شهري تنظيمن سان رابطو ۽ لاڳاپو ضروري آهي. انهيءَ ڪري هڪ وسيع تر پليٽ فارم تشڪيل ڏيڻو پوندو. ان جو هڪ مثال هي آهي ته گذريل سال 'شهريءَ' ڪراچي ماس ٽرانزٽ پروجيڪٽ جي باري ۾ بحث جي لاءِ پليٽ فارم جي قيام ۾ مدد ڏني. 'شهري' ان پروجيڪٽ جي روٽس تي ماحولياتي نتيجن جي باري ۾ ناخوش هئا ۽ ان سلسلي ۾ وڌيڪ ٽرانسپيرنسي چاهين پيا. انهن جو مطالبو هو ته منصوبي تي نظرثاني ڪئي وڃي ۽ سرڪلر ريلوي کي ڪي ايم ٽي پي سان مربوط ڪيو وڃي، جيڪو گهٽ لاڳت سان ڪري سگهجي ٿو. اهڙيءَ طرح عوام جي دٻاءُ جي ڪري عالمي بئنڪ کان هڪ ارب ڊالرن جو قرض وٺڻ کان بچي ويا ۽ آخرڪار عالمي برادري ان منصوبي ۾ سرمائيڪاري جي پيشڪش ڪئي.

ملڪ جي سڀني حصن ۾ شاخون قائم ڪري پبلڪ آئوٽ ريچ ۾ اضافو ڪري سگهجي ٿو ۽ ان سان تنظيمن جي عدم مرڪزيت ۾ به مدد ملندي. قانوني وڪالت هن ملڪ ۾ هڪ سست رفتار ۽ مهانگو طريقو آهي. ڪڏهن ۾ وڏ حڪم امتناعي (Stay Order) وٺي سگهجي ٿو پر اڪثرڪري ان جي به خلاف ورزي ڪئي وڃي ٿي، جو ته عدليا کي به پنهنجي عدالتي حڪمن تي عملدرآمد لاءِ رياستي ادارن تي ڀاڙڻو ٿو پوي.

اين جي اوز وٽ محدود فنڊ هوندا آهن، انڪري اهي وڏيون رقمون لڳائي نٿيون سگهن. عوامي ايڊووڪيسيءَ لاءِ هي ضروري آهي ته هڪ مخصوص صورتحال سان ڪهڙي طرح نبيرو ڪيو وڃي ۽ گهٽ ۾ گهٽ وسيلن ذريعي ڪهڙي طرح پنهنجو مقصد حاصل ڪيو وڃي.

انساني وسيلن جو بدل ڪابه شيءِ نه آهي، جو ته جيڪڏهن عوام کي متحرڪ ڪرڻ ۾ ڪاميابي ٿي وڃي ته گهڻيون ئي مشڪلاتون حل ٿي سگهن ٿيون. انڪري مهمون يا ڪميونٽي ڊيولپمينٽ ورڪ عوام کي متحرڪ ڪرڻ جا سڀ کان وڌيڪ مؤثر ذريعا آهن. جن جي ذريعي انهن کي مسئلن سان منهن ڏيڻ جو طريقو سمجهايو وڃي ٿو. پاڪستان جا ڪجهه نمائشي منصوبا مثلاً اورنگي پائلٽ پروجيڪٽ وغيره اين جي اوز جي ڪم جي حوالي سان علائقي ۾ موجود آهن.

ڪميونٽي جي ڪم جي لاءِ روڻي جو مسئلو پڻ گهڻو اهم آهي. ڪميونٽي سان گڏ ڪم ڪندي، اسان کي پنهنجي محدود وسيلن کي پيش نظر رکڻ گهرجي ته جيئن مقصد حقيقت پسندانه هجن. جيڪڏهن غيرحقيقت پسندانه مقصد هوندا ته ان ۾ ناڪامي ۽ مايوسي کي منهن ڏيڻو پوندو. اهڙيءَ طرح اسان جنهن ڪميونٽي سان گڏ ڪم ڪريون ٿا ان جي باري ۾ اسان جو رويو همدردانه ۽ مفاهمت وارو هئڻ گهرجي.

آخر ۾ هي ٻڌائڻ به ضروري آهي ته ماحول جي وڪالت به انساني، اقليتي حقن جي وڪالت يا اخبارن جي لاءِ ڪم ڪندڙن وانگر ايڊووڪيسي ڪرڻ وارن جي لاءِ حقيقي خطرن واري ٿي سگهي ٿي.

ماحولياتي بگاڙ سان تمام گهڻي دولت ڪمائي وڃي ٿي ۽ ان ذريعي کي ختم ڪرڻ لاءِ تمام طاقتور گروهن سان مقابلو ڪرڻو پوي ٿو. ظاهر آهي ته ڪوبه فرد يا اين جي او اهڙي صورتحال پيدا نه ڪندي، جنهن سان انساني حياتين کي خطرو هجي. پر مفادپرستن کي سخت پيغام ڏيڻ لاءِ به اهڙيون حالتون هونديون آهن، جتي حقيقي محاذ آرائي ٿيندي آهي. جيڪڏهن ڪوبه شهري گروپ ان خطرناڪ صورتحال جو مقابلو ڪري فتح حاصل ڪري ٿو ته ان جو مطلب هي ٿيندو ته ان هارايل علائقو وري فتح ڪري ورتو آهي ۽ هيءَ انهيءَ ڪميونٽيءَ جي حقيقي فتح هوندي آهي.

رانديڪا ٺاهڻ لاءِ آمريڪي ٺيڪا

غريب ايشيائي ملڪن ۾ رانديڪا ٺاهڻ وارن کي ٿورڙو معاوضو ڏنو ٿو وڃي. اسان جو مطالبو آهي ته ايشيا ۾ مزدوريءَ جا مناسب معيار اختيار ڪيا وڃن.

مون کي تنهنجي دڪان جا رانديڪا نه گهرجن. گذريل سال هيءَ ڳالهه الي نوائي ڪان هڪ ڏهن سالن جي ٻارڙي ارڪنساس سان تعلق رکندڙ رعايتي اگهن واري دڪان جي سلسلي ۾ وال مارٽ کي لکي. ان ٻارڙي ٿائيلينڊ ۾ تيار ٿيل "پاور رينجر" واپس ڪري ڇڏي.

وال مارٽ کي ان ٻارڙي جو هي خط صارفين لاءِ هڪ تحريڪ جو حصو هو جنهن ۾ انساني حقن جا ڪارڪن، رانديڪا ٺاهڻ وارين انهن ڪمپنين کي نشانو بنائڻ چاهين ٿا، جيڪي تياريءَ جو ڪم ايشيا ۾ ٺيڪي تي ڏين ٿيون. هنن جو مطالبو آهي ته هي آمريڪي ڪمپنيون اهڙو ضابطہ اخلاق ٺاهين جنهن ۾ ان ڳالهه کي يقيني بڻايو وڃي ته ايشيا ۾ ڪم کي ٺيڪي تي ڏيڻ واري مزدوري ۽ پگهارن کي بين الاقوامي معيارن مطابق پورو ڪيو پيو وڃي.

مزدورن جي حقن لاءِ ڪم ڪندڙن مطابق ايشيا ۾ رانديڪا ٺاهيندڙ، جن ۾ تقريباً ٩٠ سيڪڙو عورتون آهن، گهٽ اجرت تي روزانو ١٠ کان ١۴ ڪلاڪ، هفتي ۾ ڇهه يا ست ڏينهن ڪم ڪن ٿيون. انهن مزدورن کي ڪوبہ اوورٽائيم نہ ٿو ڏنو وڃي ۽ صحت جي حفاظت، رهائش ۽ علاج جو بہ ڪو بندوبست نہ آهي. ڪارخانن ۾ اڪثر ڪري حفاظتي اوزار ۽ سامان بہ نہ هوندو آهي.

آمريڪن فيڊريشن آف ليبر ايند ڪانگريس آف انڊسٽريل آرگنائيزيشن جيڪي آمريڪا ۾ وڏيون ٽريڊ يونينون آهن، جي شيردل گوبو چوي ٿي ته: "آمريڪا ۾ هڪ وچولي طبقي جو ٻار پوري سال ۾ ٢٠٠ ڊالرن کان وڌيڪ رانديڪا خريد ڪري ٿو جڏهن ته غريب ايشيائي ملڪن ۾ رانديڪا ٺاهيندڙن کي هڪ ڊالر في ڪلاڪ کان بہ گهٽ معاوضو ملي ٿو." جيڪو مناسب نہ آهي. اسين چاهيون ٿا ته رانديڪا ٺاهڻ واريون ڪمپنيون ايشيا ۾ مزدوري جا مناسب معيار اختيار ڪن.

ٿائيلينڊ ۽ ايشيا جي ٻين حصن ۾ رانديڪن جي ڪارخانن ۾ ڪم ڪرڻ وارين هزارين ڇوڪرين ۽ عورتن کي ڏينهن ۾ ڇوڏهن ڪلاڪ ڪم ڪرڻ جو معاضو صرف پنج آمريڪي ڊالر ڏنو وڃي ٿو ۽ برسلز ۾ قائم انٽرنيشنل ڪنفيڊريشن آف فري ٽريڊ يونين (ICFTU) جي مطابق ڪيترن ئي ڪارڪنن کي زياده اجرت جي گهرڻ تي نوڪرين مان ڪڍيو وڃي ٿو.

صارفين جا گروپ هي مطالبو ڪن ٿا ته، آمريڪي ڪمپنيون اهڙو ضابطہ اخلاق نافذ ڪن جيڪو اجرت ۽ تحفظ جي قانون جي نفاذ کي يقيني بڻائي. اهي هي بہ چاهين ٿا ته آمريڪي ڪمپنيون انهن قانونن جو جائزو وٺڻ تي رضامند ٿين انهن جو چوڻ آهي ته ايشيا ۾ رانديڪن جا گهڻا ڪارخانا آمريڪا، يورپ يا جپان جي گهڻ قومي ڪمپنين جي ملڪيت آهن يا انهن جي ٺيڪي تي آهن.

آءِ سي ايف ٽي يو جو جنرل سيڪريٽري بل جارڊن چوي ٿو ته: "انهن ڪارخانن ۾ ڪم جي صورتحال بين الاقوامي طور تي مقرر ڪيل بنيادي معيارن تي پوري نہ ٿي لهي. گذريل ٻن سالن ۾ چين ۽ ٿائي لينڊ ۾ ٢٥٠ کان وڌيڪ مزدور باهه يا ٻين صنعتي حادثن ۾ زندگي کان هٿ ڌوئي ويٺا. ٽريڊ يونين وارا ڪارخانن ۾ باهه لڳڻ جي لاءِ گهڻ قومي ڪمپنين ۽ علائقي جي حڪومتن کي برابر جو ذميوار قرار ڏين ٿا."

چين ۽ ٿائي لينڊ جا آفيسر اهو تسليم ڪن ٿا ته صنعتي حادثا ناڪافي حفاظتي قدمن جي ڪري ٿين ٿا. پر اي ايف ايل سي آءِ او جا ڪارڪن چون ٿا ته ٻاهرين سرمائيڪارن کي خوش ڪرڻ لاءِ هي ماڻهو حفاظتي قانونن جي خلاف ورزي کي نظرانداز ڪري ٿا ڇڏين.

رانديڪن جي خلاف اولهه جي تحريڪ ۾ ايشيا جي انساني حقن جا مقامي علمبردار سڀ جا سڀ شامل نہ آهن. اهي تسليم ڪن ٿا ته حالتون خراب آهن ۽ بهتري اچڻ گهرجي. پر انهن جو چوڻ آهي ته، ڪارخانن جي بند ٿيڻ سان هزارين مزدور بي روزگار ٿي ويندا. انهن مطابق

باقي صفحي ١٠ تي

رڪاوٽن ۽ مشڪلاتن جي باوجود ڪراچي واٽر ۽ سيوريج بورڊ ترقي ڪئي آهي

گلزار احمد ميمڻ

انجنيئر گلزار احمد ميمڻ ڪراچي واٽر اينڊ سيوريج بورڊ جو هڪ سينئر آفيسر ۽ ڪي ڊبليو اينڊ ايس بي انجنيئرز اينڊ آفيسرز ايسوسي ايشن جو جنرل سيڪريٽري آهي ۽ بورڊ جي معاملن جي باري ۾ 'شهري' سان ڳالهه ٻولهه ڪري ٿو.

سوال: ڪراچيءَ ۾ پاڻيءَ جي وڌندڙ ضرورت کي پورو ڪرڻ لاءِ ڪي ڊبليو اينڊ ايس بي ڪهڙن وڏن منصوبن تي عمل ڪري رهيو آهي؟

جواب: اسان هن مسئلي کي ترجيحي بنيادن تي حل ڪري رهيا آهيون. ڪراچيءَ جي آباديءَ ۾ تيزيءَ سان واڌ آئي آهي، انڪري طلب ۽ رسد ۾ فرق موجود آهي. هن وقت ڪي ڊبليو اينڊ ايس بي ڪراچيءَ کي 4.4 ملين گيلن پاڻي روزانو فراهم ڪري ٿي. جڏهن ته شهر جي ضرورت ۵۵ ملين گيلن روزاني آهي. پوءِ به وڏن منصوبن تي ڪم هلندڙ آهي ته جيئن ان فرق کي ختم ڪري سگهجي ۽ سڀني رڪاوٽن ۽ مشڪلاتن جي باوجود ان سلسلي ۾ ڪاميابيون حاصل ڪيون پيون وڃن. عالمي بينڪ جي مدد سان سنڌو درياءَ مان وڌيڪ هڪ سؤ ملين گيلن روزانو پاڻي حاصل ڪرڻ جو منصوبو تعمير جي ايڊوانس اسٽيج ۾ آهي ۽ توقع آهي ته ۱۹۹۸ع ۾ مڪمل ٿي ويندو. اندازو لڳايو ويو آهي ته، تقريباً ۳۰ سيڪڙو پاڻي سمنڊ جي ڪري ضايع ٿي وڃي ٿو. ان مسئلي کي حل ڪرڻ جي لاءِ پاڻيءَ جو نقصان گهٽائڻ جي منصوبي تي عمل ٿي رهيو آهي.

سوال: سيوريج کي غلط ۽ غير موزون طريقي سان گڏ ڪرڻ ۽ نڪاڻي لڳائڻ هڪ وڏو مسئلو آهي، جنهن جي ڪري صحت ۽ ماحوليات جا مسئلا پيدا ٿيا آهن. ڪي ڊبليو اينڊ ايس بي ان مسئلي کي منهن ڏيڻ لاءِ ڇا ڪري رهيو آهي؟

جواب: ڪي ڊبليو اينڊ ايس بي ان معاملي کان باخبر آهي ۽ هاڻي ٻه موجود ٽريٽمينٽ پلانٽن کي جيڪي محمود آباد ۽ سائيٽ ۾ آهن. انهن کي بحال ڪيو ويو آهي ۽ انهن جي ٽريٽمينٽ جي قوت کي ۴۰ ايم جي ڊي کان وڌائي ۹۷ ايم جي ڊي ڪيو ويو آهي. ۵۴ ايم جي ڊي طاقت جو هڪ وڌيڪ ٽريٽمينٽ پلانٽ ماڙي پور ۾ قائم ڪيو پيو وڃي.

ڪي ڊبليو اينڊ ايس بي ڪراچيءَ جي وڏن پارڪن ۾ استعمال ٿيل پاڻيءَ جي ري سائيڪلنگ جي ستن منصوبن جي به نگراني ڪري رهيو آهي. اهي پلانٽ استعمال ٿيل پاڻيءَ کي ريسائيڪل ڪندا، جنهن کي پارڪن ۾ استعمال ڪيو ويندو. اهڙيءَ طرح ساڍا ٽي لک گيلن پاڻيءَ جي روزاني بچت ٿيندي. جيڪو پيئڻ لاءِ فراهم ڪيو ويندو. نوان ٽرنڪ سيور به وڇايا پيا وڃن. سيور جي صفائيءَ لاءِ اوزار به درآمد ڪيا پيا وڃن. آئينده برسات جي موسم ۾ تياريءَ جي سلسلي ۾ هاڻي ٿي سيورز ۽ نالن جي وڏي پئماني تي صفائي ڪرائي پئي وڃي.

سوال: ڪي ڊبليو اينڊ ايس بي ڪراچيءَ ۾ ناجائز ڪنيڪشن ۽ پاڻيءَ جي چوري خلاف ڪهڙا قدم کڻي رهيو آهي؟

جواب: ڪي ڊبليو اينڊ ايس بي جي نئين چيئرمين سيد راحيل شاهه، پاڻيءَ جي چوريءَ کي روڪڻ، غير قانوني ڪنيڪشن ڪاٽڻ ۽ غيرقانوني هائيڊرينٽس کي سيل ڪرڻ جي لاءِ هڪ ايڪشن پروگرام شروع ڪيو آهي. بلديه ٽائون ۾ هڪ هائيڊرينٽ سيل قائم ڪيو ويو آهي. اسان شهر ۾ ڇهه پمپنگ مشينون ضبط ڪيون آهن؛ جن جي ذريعي غيرقانوني سپلاءِ لائين کان پاڻي ڪڍي ڪيٽيءَ لاءِ استعمال ڪيو ويندو هو. اندازو آهي ته انهن پمپن سان 2.8 ملين گيلن پاڻي روزانو چوري ڪيو ويندو هو. هاڻي تائين ڪي ڊبليو اينڊ ايس بي ساڍا ٽي هزار ڪنيڪشن ڪاٽي چڪو آهي. جنهن ۾ ڪيترين اهڙين فلينس سائينس به شامل آهن، جن کي هاليجي ڪنڊيوٽيٽ سان سڌوسنئون ملايو ويو آهي. انهن مان گهڻا گلشن اقبال ۾ هئا. ڪجهه صنعتي ۽ تجارتي ادارن خلاف به ڪارروائي ڪئي وئي آهي.

سوال: ڇيو وڃي ٿو ته ڪي ڊبليو اينڊ ايس بي جا آفيسر محلن جي سطح تي شهرين جي شڪايتن تي پورو ڌيان نه ٿا ڏين؟

جواب: دير ته ٿي سگهي ٿي، پر ڪارروائي ضرور ٿيندي آهي. ڪي ڊبليو اينڊ ايس بي به ٻين سرڪاري محڪمن وانگر آهي ۽ ضرورت کان وڌيڪ بيوروڪريسي جي ڪري ان جي ڪم ۾ به رڪاوٽ پوي ٿي. اسان کي هر طرح جي اندروني ۽ ٻاهرين دٻاءَ ۾ ڪم ڪرڻو پوي ٿو. عوام کي ان جو احساس هئڻ گهرجي. جيئن مون ٻڌايون ڇيو ته پاڻيءَ جي طلب ۽ رسد ۾ گهڻو فرق آهي ۽ جيستائين هي فرق ختم نه ٿيندو مسئلا پيدا ٿيندا رهندا. ضرورتون پوريون ڪرڻ جي لاءِ اسان وٽ ڪافي تعداد ۾ سيور صاف ڪرڻ واريون مشينون نه آهن. ڪراچي ٿوري وقت ۾ ايڏو وڏو شهر بڻجي ويو آهي، جو بنيادي سهوليتون ان تيز رفتاريءَ جو ساٿ ڏئي نٿيون سگهن. مان محسوس ڪيان ٿو ته وقت گذرڻ سان گڏوگڏ صورتحال يقيناً بهتر ٿيندي، جو ته ڪيترائي وڏا منصابا هاڻي تڪميل جي ويجهو آهن.

سوال: ان صورتحال کي بهتر بنائڻ ۾ عوام ڪهڙو ڪردار ادا ڪري سگهن ٿا؟

جواب: هي وڏو اهم سوال آهي. باخبر ۽ باشعور شهرين سان وڏو فرق پوي ٿو. هڪ عنصر جنهن جي ڪري گهڻا مسئلا پيدا ٿين ٿا، اهو آهي تعميراتي قانونن جي خلاف ورزي. گهڻ ماڙ عمارتون ٺاهيون پيون وڃن ۽ رهائشي علائقا تجارتي علائقن ۾ تبديل ٿي رهيا آهن. انڪري شهر جي سسٽم تي وڏو دٻاءُ آهي. سيور لائينون بند ٿي وڃن آهن، گٽر اٿلي رهيا آهن. ماٿهن هيٺي سائيز جا ٽينڪ ٺهرائي ڇڏيا آهن، هڪ کان وڌيڪ ڪنيڪشن ورتا آهن. سڄي شهر ۾ سيڪشن پمپ هلي رهيا آهن؛ جنهن ڪري ٻين شهرين کي تڪليف ٿي ٿئي، مين هولز جا ڍڪڻ چوري پيا ٿين. ڪچرو ڪليل مين هولز ۾ اڇلايو پيو وڃي. اهڙيءَ طرح سوريج جو وهڪرو رڪجي ويو آهي.

جيئن ٻڌايائين ڇيو ويو آهي ته پاڻي چوري ڪيو پيو وڃي ۽ ماڻهو غيرقانوني ڪنيڪشن وٺن ٿا، ان روش کي تبديل ڪرڻو پوندو. جيڪڏهن اسان چاهيون ٿا ته اسان جون رهڻ ڪرڻ جون حالتون بهتر هجن ته ان مقصد جي لاءِ ڪي ڊبليو اينڊ ايس بي هڪ "ڪنزيو مرز ايجوڪيشن سيل" قائم ڪيو آهي، جيڪو اسان جي نائينٽ مائل (شاهراهه فيصل) آفيس ۾ ڪم ڪري رهيو آهي.

صادقين اڪيڊمي جي آڙ ۾

ان شام صادقين گهڻو ياد آيو. ڪجھ وقت اڳ ۾ گلشن اقبال کان شهر طرف نيپا چورنگي وٽان گذرندي صادقين جي نالي وارا انگريزي حرف لڪيل هئا.- خيال آيو ته شهر جي گهما گهمي کان پري، ڪڏهن لاهور جي شملہ پهاڙي تي ڪڏهن ڪراچيءَ جي فريئر هال جي پراڻي عمارت جي هيٺان گذرندڙ صادقين پلا سر بازار جا ڪري رهيو آهي.

هي تجسس انوقت وڌي جاڳي اٿيو، جڏهن ان گذرگاھ وٽان سفيد چادرن سان ڍڪيل ميزن تي ڳاڙها رومال ڏسڻ ۾ آيا. پر ان وقت تائين ڪجھ به سمجھ ۾ نہ آيو جيستائين هڪ ميٽنگ جي سلسلي ۾ صادقين شادي هال ۾ داخل ٿيڻ جو شرف حاصل نہ ٿيو. هاڻي ان نقارخاني جي ٻاهرين پٽين تي صادقين اڪيڊمي ۽ صادقين ڪيلي گرافي اسڪول جا بورڊ لڳل آهن.

زنده قومون پنهنجن اديبن ۽ فنڪارن جا يادگار ٺاهينديون آهن. انهن جي همت افزائي ڪهڙي نہ ڪهڙي طرح ٿيندي آهي. انهن جي نالي کي زنده رکڻ ۽ ياد ڪرڻ جا سو بهانا. اهي ماڻهو قومي هوندا آهن. ماضيءَ جو خزانو هوندا آهن. انهن کي ايندڙ نسلن سان متعارف ڪرائڻ جو ڪوئہ ڪو وسيلو تہ هجڻ ئي گهرجي نہ.

اسڪاٽ لينڊ جي شهر ايڊنبرا جي پرنسيس اسٽيٽ جي فٽ پاٿ تي جارج ايليٽ جو يادگار بينچ نظر آيو. يارڪ شائر جي ننڍڙي شهر هاورٿ ۾ شارلٽ ۽ ايملي جي والد، اڻويهين صديءَ جي پادري جو گهر ميوزم آهي.

بر منگهم کان ٣٠ مل پري اسٽريٽ فورڊ اپون ايون وليم شيڪسپيئر جي جمڻ جي جاءِ آهي.

هتي رائل شيڪسپيئر ٿيٽر آهي، جتي پوري دنيا مان سياح ٿيٽر ڏسڻ ايندا آهن. ماڻهن جي پيھ جي اها حالت هوندي آهي جو ڪيترا ڪيترا سال بڪنگ نہ ٿيندي آهي. هتي ٢٣ اپريل تي لڳ ڀڳ هر سال قديم روايتن مطابق شيڪسپيئر جي سالگره ملهائي ويندي آهي.

اسڪاٽ لينڊ جي مشهور شاعر رابرٽ برنز جي سالگره بہ هر سال جوش خروش سان ملهائي ويندي آهي. ان موقعي تي اسڪاٽ لينڊ جو مشهور ڊش هيگس تيار ڪيو ويندو آهي. هيگس رابرٽ برنز جي ننڍپڻ جي غربت جي علامت آهي، جڏهن ان گهر ۾ ڪيترن ڏينهن تائين گوشت ڪونہ پچندو هو.

هڪ دفعي مون لنڊن ۾ هڪ معلوماتي ڊيسڪ تان ڊڪنز ميوزم جو ڏس پتو معلوم ڪرڻ چاهيو تہ، انهن پڇيو ڪهڙو ڊڪنز ميوزم؟ چو تہ لنڊن ۾ هڪ نہ ڪيترائي ڊڪنز ميوزم آهن. ڊوٽي اسٽريٽ وارو ڊڪنز ميوزم، ادب جي شاگردن لاءِ هڪ معقول تحقيقي ادارو آهي. ان ميوزم ۾ ڊڪنز جي ذاتي استعمال جو سمورو گهرو سامان، ان جي رائيٽنگ ٽيبل ۽ ڪرسي سڀ موجود آهن.

اهڙي طرح اسٽريٽ فورڊ واري وليم شيڪسپيئر جي گهر جا برتن، جهولا ۽ کاٽ جن اهي ڊيسڪون بہ محفوظ ڪيون ويون آهن، جن تي ويهي، ننڍڙو وليم اسڪول جو ڪم ڪندو هو.

پيرس کان ٣٠ ميلن جي پنڌ تي ندعي ڳوٺ اووسنعي عواز جو هڪ ننڍڙو ڪيفي آهي، جتي هاري ۽ مزدور پنهنجون شامون گذاريندا هئا. هاڻي اهو 'وين ڪاف ان' آهي. هي ئي اهو ڪيفي آهي، جنهن جي پهرين منزل واري ڪمري ۾ 'وين گاف' پنهنجي زندگيءَ جا آخري ڏينهن گذاريا هئا. ان ڳوٺ جي مکني جي ڪيتن ۽ گرجا جون تصويرون ٺاهيون هيون. هاڻي ان ڪيفي ۾ تصويرن جي نمائش ٿيندي آهي. وين ڪاف جي ڪمري ۾ ارڙهين صديءَ جو ڪيليندر جيئن جو تيئن لڳل آهي.

اسان جا ڪيو...؟!!

ماڻهو پڇن ٿا چغتائي ڪٿي رهندو هو؟ ان جون تصويرون ڪٿي ٿيون ملن؟ ابن انشاءِ، ابراهيم جليس جا يادگار ڪٿي آهن؟ امانت عليءَ جي ڪلاسيڪي موسيقيءَ جي اداري جو ڏس پتو ڪهڙو آهي؟ استاد الله بخش ڪٿي پيدا ٿيو؟ احمد پرويز ميوزم ڪهڙي شهر ۾ آهي؟ سبط حسن آڊيٽوريم ڪٿي آهي؟

جا ڪنهن وٽ ان جو جواب آهي؟

ها اسان فيض فائونڊيشن ضرور ٺاهي آهي. لاهور ۾ شاڪر علي ميوزم آهي ۽ ڪراچيءَ ۾ صادقين گيلري بہ. فيض فائونڊيشن جي زير اهتمام سال ۾ هڪ اڌ ڀيرو محفل موسيقي يا ڪڏهن ميموريل ڪلچر. فيض جي پذيرائيءَ لاءِ ڪافي آهي جا!! شاڪر عليءَ جيڪو معاشي بدحالي جي باوجود بڻي جي ناڪاره ۽ سستن سرن سان پنهنجو گهر ٺاهيو هو ان کي ميوزم جو درجو ڏنو ويو ان ڪري جو هي بي اولاد هو سندس ڪوئي والي وارث ڪونہ هو

ڪراچيءَ ۾ فريئر هال کي صادقين گئلري بنائڻ مجبوري هئي جو صادقين پنهنجي زندگيءَ جي آخري ڏينهن ۾ هال جي ڇت تي جيڪا خطاطي ڪئي هئي، ان کي اتان هٽائڻ ممڪن نہ هو. ورنہ اسلام آباد ۾ جنهن گهر جي درن ۽ ديوارن تي صادقين خطاطي ڪئي هئي ۽ ان کي صادقين ميوزم جو نالو ڏنو ويو هو ان کي وڪرو ٿيڻ کان ڪوبہ روڪي نہ سگهيو. سندس تصويرن کي اتان هٽائڻ آسان هو.

صادقين شادي ڪونہ ڪئي هئي، سندس ڀائٽيا، ڀائٽيون ئي ڪيس اولاد وانگر عزيز هئا. هنن کي بہ پنهنجي چاچي سان تمام گهڻي محبت هئي. انهن ان محبت جو حق ادا ڪيو آهي. هي انهن جو فرض هو تہ هو ان جي نالي ۽ فن کي زنده رکڻ جي لاءِ صادقين اڪيڊمي ٺاهين. شاباس! سبحان الله!

جالب جي وارثن بہ جالب

جي فن کي زنده رکڻ جي لاءِ هڪ تنظيم ناهي آهي. هن ان سلسلي ۾ ايتري محنت ڪئي آهي جو، عنقريب جالب ڪامپليڪس تعمير ٿيڻ وارو آهي. جالب جي وفات کان پوءِ ان وقت جي وزير اعظم ميان نواز شريف عادت موجب هڪ وڏي رقم جو چيڪ ڪٽي ان جي رهائشگاه تي ويو ۽ جالب جي بيوه اهو چيڪ ڪيس موٽائي ڏنو. اهو ٻڌي ان عظيم عورت جي لاءِ دل مان آفرين جو صدا نڪري ٿي، پر پوءِ جا ٽيو ته هاڻي جالب جا وارث ڳلي ڳلي نگر نگر ۾ ضرورت مندن ۾ انعام ورهائيندا ٿا وتن. انهن ۾ جهانگير بدر ۽ آفتاب احمد شيرپائو جهڙا نالا اچن ٿا.

۽ صادقين جي وارثن صادقين شادي هال ٺاهي ڇڏيو. اڙي يار توهان ماڻهن واقعي ڪمال ڪري ڇڏيو آهي. اهو شخص جيڪڏهن پنهنجي ڪڙتي ۽ پاجامي کي سؤ پيرا به لانڊري تان ڌوئائي ها ته انهن ميز پوشن وانگر صاف نه ٿين ها، جن تي ويهي هر شام ”صادقين جا هيرا“ پڳل ڪڪڙ ۽ برياڻيون اڏائن ٿا. هو شخص ته ڪيڪٽس جون تصويرون ٺاهيندو هو، توهان ماڻهن ان جي نالي جي آڙ ۾ ڪاغذ جا گلدستا ۽ جهالرون سجايون.

صادقين ڪيلي گرافي اسڪول ڪهڙي طرف آهي؟

ان سوال جو جواب اهو هيو ته هي اسڪول تمام جلد شروع ڪنداسين. في الحال ته هتي هڪ عام (ڪاروباري اسڪول) کوليو ويو آهي. اسڪول جي ورانڊي ۾ صادقين جي خطاطيءَ جا فريم سجايل آهن، جيڪي اصلي آهن يا نقلي اهو فيصلو ڪرڻ تمام ڏکيو آهي. ڏينهن جي وقت علم جو واپار ۽ شام جي وقت به وڏين وڏين ڪارن ۾ ايندڙ، ڌن دولت وارا ماڻهو، پنهنجن پٽن ۽ ڌيئرن جي سالگرهن ۽ شادين جي بهاني ڪاروبار ڪندڙ ماڻهو.

صادقين چوندو هو ته، جيڪو معاشري جو دشمن آهي، منهنجو هيرو آهي. صادقين جي وارثن تمام گهڻو قناعت کان ڪم ورتو ۽ تڪلف به ڪيو. صادقين شادي هال جو بورڊ به نه لڳايو، حالانڪ ان علائقي جي آس پاس جي هين دڪانن تي به صادقين جو نالو لکي پيو سگهجي ته جيئن ڪمپنيءَ جي وڌيڪ مشهوري ٿئي. ڪير ٿو چوي ته اعتراض جو حق آهي ته، شادي هال يا اسڪول جو ڪاروبار نه ڪيو وڃي. پر ڪوشش ڪئي وڃي ته اتي صادقين فلنگ اسٽيشن، صادقين نهاري هائوس، صادقين گارمينٽس، صادقين سويٽ مارٽ جهڙا ڪم به ڪري سگهجن.

پر اهڙي طرح سمورن جائز ڪمن جي لاءِ صادقين اڪيڊميءَ جي آڙ وٺڻ ناجائز آهي. صادقين قوم جي امانت آهي، ڪنهن جي ڪا به ذاتي ملڪيت نه آهي، هو جنهن مقام تي هو، اتي پهچڻ وارو هر شخص ملڪ ۽ قوم جو ورثو هوندو آهي، اهو ماڻهو ڪنهن جو چاچو يا مامون ناهي رهندو.

– ’سنهرا دور‘ جي
ٿورن سان

بقايا: آمريڪي ٺيڪا

استحصال وسيع تر معاشي صورتحال جو حصو آهي، جيڪو معيار زندگي بلند ٿيڻ سان ٺيڪ ٿي ويندو.

ڪريو چوي ٿي: ”حڪومتون ٻاهرين ملڪن کان ايندڙ ڪاروباري سرمايه ڪاري ۾ ميمبرن کي چيو پيو وڃي ته اهي پنهنجن ڪارخانن ۾ ڪم جي حالتن جو آزادانه جائزو وٺڻ جي اجازت ڏين، پر ان جي نمائندي جو ٻي ليون آءِ پي ايس کي هدايون: ”اسان جو پنهنجو ضابطهءِ اخلاق آهي، جيڪو ڪافي آهي.“

ايشيا ۾ ڪم ٺيڪي تي مزدورن جي تحفظ سان زياده دلچسپي رکن ٿيون. هي ڄاڻيندي ته اوله جون ڪمپنيون خطرناڪ ڪارخانن يا ڪارڪنن جي صحت جي باري ۾ فڪرمند نه ٿيون ٿين.“

هي ثابت ڪرڻ ڪمپنين جي ذميواري آهي ته ان جو ٺيڪيدار گهٽ ۾ گهٽ معيار کي پورو ڪري ٿو. ڪين ضمانت ڏيڻ گهرجي ته انهن جون مصنوعات بيگار خانن واري ماحول ۾ تيار نه ٿيون ٿين.

مئي ۱۹۹۳ع ۾ ٿائيلينڊ جي ڪيدرٽواءِ فيڪٽري ۾ باه لڳڻ جي ڪري ۱۸۰ کان وڌيڪ ڪارڪن مري ويا. ڪيدر آمريڪا جي رانديڪن جي صنعت ۾ سڀ کان وڏن نالن لاءِ مال تيار ڪري ٿي. جن ۾ آمريڪا جي ڪسٽم جي رڪارڊ مطابق آرڪو ڪين، ڪنڊ جي سي پيني، حيبرو ٽوائز آر يو ايس، فشر پرائس ۽ ٽائيڪو شامل آهن. آءِ سي ايف ٽي يو طرفان تفتيش ڪرڻ وارن ۱۹۹۳ع جي آخر ۾ باه لڳڻ واري جڳه جو معائنو ڪيو ۽ چيو ته ڪيدر ۾ ڪم ڪرڻ وارا گهڻا ڪارڪن ڪنٽريڪٽ بنيادن تي ڪم ڪري رهيا هئا ۽ روزانو ۱۴ ڊالرن کان گهٽ اجرت وٺندا هئا.

انهن حالتن جي ابتڙ گهڻ قومي ڪمپنين جي منافعي ۾ لڳاتار اضافو ٿي رهيو آهي. ٽواءِ مينو فيڪچرز آف آمريڪا جيڪو نيويارڪ ۾ قائم صنعتي تجارت جو گروپ آهي جي مطابق ۱۹۹۵ع ۾ آمريڪي ڪمپنين ۲۰ ملين آمريڪي ڊالر جي فروخت ڪئي. ۱۹۹۴ع ۾ ان جو ڪل منافعو ۹۰۰ ملين ڊالر هو. جيڪو يورپي ۽ جاپاني ڪمپنين جي ڪل منافعي کان ۳۰ سيڪڙو وڌيڪ هو.

ٽي ايم اي ان مطالبي تي ڪو به بيان ڏيڻ کان انڪار ڪيو جنهن جي مطابق ان جي ڏيڻ وارين وڏين ڪمپنين ۾ آمريڪا جي ميٽل ۽ ٽوائز آر يو ايس، جڏهن ته جاپان جي حيسو نيدائي، نائينٽنڊ ۽ سيگا شامل آهن، سستي اجرت ۽ حفاظت ۽ اجرت جي قانون جي ڪمزور نفاذ جي ڪشش جي ڪري ان مان ڪجھ ڪمپنيون چين، ٿائي لينڊ، ملائشيا، تائيوان هانگ ڪانگ، ڏکڻ ڪوريا ۽ فلپائن ۾ تياريءَ جو ڪم ٺيڪي تي ڪرائڻ تي وڌيڪ انحصار ڪري رهيون آهن. آءِ سي ايف ٽي يو جي هڪ هلندڙ تحقيق جي مطابق ”برطانيا ۾ وڪرو ٿيندڙ رانديڪن ۾ ۷۵ سيڪڙو ايشيا ۾ تيار ٿيل آهن.“

ڪجھ وقت اڳ هڪ بيان ۾ آءِ سي ايف ٽي يو جي جنرل سيڪريٽري بل جارڊن چيو: ”هي ثابت ڪرڻ ڪمپنين جي ذميواري آهي ته ان جو ٺيڪيدار گهٽ ۾ گهٽ معيار کي پورو ڪري ٿو. ڪين ضمانت ڏيڻ گهرجي ته انهن جون مصنوعات بيگار خانن واري ماحول ۾ تيار نه ٿيون ٿين.“

هتي ڪي ايف ايل، سي آئي او جا سرگرم ميمبر چون ٿا ته، آءِ سي ايف ٽي يو ۽ مزدورن جي حقن جي آواز بلند ڪرڻ وارن ٻين گروپن جي دٻاءَ جي نتيجي ۾ گهٽيون ئي يورپي ڪمپنيون اهڙو ضابطهءِ اخلاق جوڙي رهيون آهن، جن سان اجرت ۽ حفاظت جي قانونن جو نفاذ يقيني بڻجي سگهي ٿو. پر انهن جي شڪايت هيءَ آهي ته آمريڪي ڪمپنين جو ردعمل مايوس ڪندڙ آهي.

ڪريو چوي ٿي: ”هاڻي تائين اسان ڪنهن ڪمپنيءَ کي هي چوندي نه ٻڌو آهي، ’ها‘ اسين هي ڪنداسين.“

ڇا لياري ندي جي بچاءَ جي ڪا اميد آهي؟

(لياري ندي جي آلودگي مان پيدا ٿيندڙ مسئلن جي باري ۾ ’شهري‘ جي خصوصي رپورٽ)

لياري ندي شهر جي اتر ۽ اولهه وارن حصن جي سيوريج (جتي شهر جي تقريباً ٦٠ سيڪڙو آبادي رهي ٿي) ۽ سائيٽ جي علائقي جي صنعتي فوڪ تي مشتمل انتهائي زهريلو مادو منهوڙا چينل ۾ اوڳاڇي ٿي. منهوڙا چينل لياري نديءَ تي واقع آهي ۽ بندرگاهه جو ڪم ڏئي ٿو. ان کان سواءِ ان ۾ اوير ۽ اولهه بيڪ واٽرز جا وسيع علائقا مثلاً، چينا ڪريڪ ۽ بوٽ بيسن وغيره به شامل آهن. اندازو لڳايو ويو آهي ته لياري نديءَ جي پاڻيءَ ۾ آلودگيءَ جو ٨٠ سيڪڙو سائيٽ جي علائقي جي صنعتي فوڪ ڪري پيدا ٿئي ٿو.

لياري نديءَ جي پاڻي ۾ شامل ٺوس مواد بندرگاهه جي علائقي ۾ موجود مٽي ۽ ڪپ ڪڍ ٿي وڃڻ جو هڪ وڏو سبب آهي، جنهن جي ڪري بندرگاهه جي سرگرمين ۾ خلل پوي ٿو ۽ جمع ٿيندڙ مٽي ۽ ڪپ کي مسلسل ڪڍڻو ٿو پوي. آس پاس جو

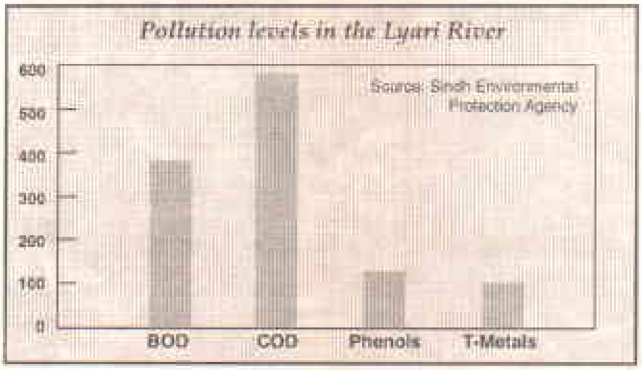

حياتياتي نظام مثلاً دلدلي جهنگل ۽ ان تي پلجندڙ آبي جيوت بري طرح متاثر ٿين ٿا. جنهن جو سبب بنان ٽريٽمينٽ ميونسپل ۽ صنعتي فوڪ سمنڊ ۾ وهائي ڇڏڻ آهي. تفريحي سرگرميون به هاڻي خطرناڪ ٿي رهيون آهن، ڇاڪاڻ ته هاڻي بحري آلودگيءَ جا اثر سمنڊ جي ڪنارن تي به محسوس ڪيا پيا وڃن.

بحري آلودگيءَ جي مسئلي کان قطع نظر لياري ندي سان ڪڏهن آباد ڳوٺن ۾ صحت ۽ صفائيءَ جا سنگين مسئلا پيدا ٿي رهيا آهن، ڇو ته انهن ڳوٺن جا رهواسي پنهنجي روزمره جي گهريلو ضرورتن جي لاءِ لياري ندي جو آلوده پاڻي استعمال ڪندا آهن.

هڪ وڏو منصوبو جنهن جو مقصد لياري ندي ۾ گهريلو سيوريج جي آلودگي کي گهٽ ڪرڻ آهي، لياري ندي ۾ ٽرنڪ سيور وڇائڻ جو منصوبو آهي. (ڪراچي واٽر اينڊ سيوريج بورڊ ان منصوبي جو ٧٥ فيصد مڪمل ڪيو آهي.) ان کان پوءِ ان کي ماڙي پور جي زير تعمير سيوريج ٽريٽمينٽ پلانٽ سان ملايو ويندو. هي ٽرنڪ سيور شهر جي گهريلو سيوريج کي جمع ڪندو، جيڪو هن وقت لياري نديءَ ۾ وهايو وڃي ٿو.

پر پوءِ به صنعتي محاذ تي اڃا تائين ڪا به ڪارروائي ڏسڻ ۾ نه آئي آهي، حالانڪ آلودگي تي ان جو اثر اڃا وڌيڪ آهي. ظاهر آهي ته سائيٽ جي انتظاميا وٽ ايترا مالي وسيلا نه آهن، جو ڪو به وڏو آلودگي تي ڪنٽرول ڪرڻ جو منصوبو شروع ڪري سگهي. ان ڪري ان ڳالهه تي زور ڏنو وڃي ٿو ته صنعتي ادارا خود اهڙا صنعتي قدم کڻن جو انهن مان خارج ٿيڻ واري صنعتي فوڪ جي مناسب ٽريٽمينٽ ڪئي وڃي ۽ ان کان پوءِ ان کي لياري نديءَ ۾ وهايو وڃي.

ڪراچيءَ ۾ شور جي آلودگيءَ جا سبب

’شور جي آلودگيءَ جي خلاف ماحولياتي تحفظ جي اداري ڪيترائي قدم کنيا آهن. ڪجھ وقت اڳ اداري طرفان باقاعده مهم هلائي وئي، پر ڪي به خاطر خواه نتيجا ظاهر نه ٿيا.‘

انٽرويو: ش- فرخ

آخر هي منصوبو ڇو ناڪام ٿيو؟

ان سلسلي ۾ اي پي اي سنڌ جي ڊائريڪٽر جنرل مهتاب اڪبر راشدي کان پڇيو ويو ته ان چيو:

ماحولياتي بچاءَ جي اداري جو ڪم مشورو ڏيڻ ۽ رهنمائي ڪرڻ آهي. ان تي عمل درآمد ڪرائڻ جي ذميواري مقامي انتظاميا ۽ لاڳاپيل ادارن تي آهي. اسان جڏهن شور جي آلودگي خلاف مهم هلائي ۽ ان باري ۾ انهن سڀني سان ميٽنگز ڪيون ۽ ڪين هر طرح جي تعاون جو يقين ڏياريو ته، انهن عملاً اسان سان رضاڪارانه طور تعاون ڪيو. اسان سان گڏ ڪجھ اين جي اوز ان مهم ۾ شامل هيون. نتيجي ۾ ٢٠- ٢٥ ٽيمون بنايون ويون ته جيئن شور جي آلودگي جي خاتمي لاءِ اي پي اي سان ملي ڪم ڪريون. ان دوران اسان پوليس کان چالان جا اختيار به حاصل ڪيا هئا. گهٽين ۾ ڪاڏين مان پريشر هارن ڪيرايا. شور جي آلودگي جي ٨٠ سيڪڙو ذميواري رڪشائن تي عائد ٿئي ٿي. سڀ کان پهريائين هيءَ حڪومت جي ذميواري آهي ته اها پيٽرول ۾ ملاوت جي خاتمي لاءِ قدم کڻي. ان ملاوت واري پيٽرول ۾ مقرر مقدار کان وڌيڪ موبل آئل وڌو ٿو وڃي ته پوءِ رڪشا مان دونهون ته نڪرندو نه. اصل ۾ رڪشا ۾ ٻه سيڪڙو موبل آئل وجهڻ گهرجي. جڏهن ته عام طور ٢٠ سيڪڙو موبل آئل ملايو وڃي ٿو ته ٻئي طرف وري سائلينسر ڪڍيا نا وڃن.

انهيءَ ڪري دونهون به نڪري ٿو ۽ شور به وڌيڪ ٿئي ٿو.“

سائلينسر کان بغير رڪشا کي فٽنيس سرٽيفڪيٽ ڪيئن ٿو ملي؟

”هن وقت ڪراچيءَ ۾ ڪرائي تي سائلينسر ڏيڻ هڪ وڏو ۽ سٺو ڪاروبار آهي. رڪشي ۾ ڪرائي وارو سائلينسر لڳرايو ۽ فٽنيس سرٽيفڪيٽ ورتو ۽ ٻن ڪلاڪن کان پوءِ سائلينسر واپس ڪري ڇڏيو. ڪجھ اهڙا واقعا به مشاهدي ۾ آيا آهن ته رڪشا ۾ ڪجھ وڌو وڃي ٿو ۽ انجڻ جو آواز گهٽجي ٿو وڃي، جيڪو چيڪنگ کان پوءِ ٻاهر ڪيو ٿو وڃي. هي ڪم ٽريفڪ پوليس جو آهي ته اها چيڪنگ ڪري.“

لاهور ۽ ڪوئيٽا جا رڪشا شور به نه ٿا مچائين ۽ دونهون به گهٽ ٿا ڪڍن، جيڪڏهن ڪو قانون انهن شهرن ۾ ڪم ڪري ٿو ته پوءِ ڪراچيءَ ۾ ائين ڇو نه ٿو ٿئي؟

”هڪ ڳالھ ته اهي ننڍا شهر آهن، مفاصلو گهٽ آهي. رڪشا جو انجڻ اهو ئي ٻن اسٽروڪن جو آهي جيڪو ويسپا موٽر سائيڪل جو آهي. ان تي وڏي بادي لڳائي وئي. هاڻي اهو رڪشا ناظم آباد کان صدر تائين ايندو. ننڍڙي انجڻ جي بيچ باھ ته ٿيندي. ان جو علاج هي آهي ته رڪشائن کي يا ته انجڻ تبديل ڪري ۴ اسٽروڪن جي انجڻ لڳائڻ گهرجي يا موجوده رڪشائن کي ننين شهرن ۾ موڪلجي ۽ انهن جي جاءِ تي ننڍيون ٽيڪسيون هلائجن.“

”شور جي آلودگي جي خلاف مهم“ تي منعقد ٿيڻ واري تقريب ۾ هي ذڪر آيو هو ته جڏهن به ”شور يا دونهين“ جي ڳالھ اچي ٿي ته الزام رڪشا وارن تي ئي اچي ٿو، انهن جو روزگار ڀلا ڇو بند ڪيو وڃي؟

”ٺيڪ آهي. هي انهن جي روزگار جو مسئلو آهي. هيءَ هڪ سستي سواري به آهي، اڪثر عورتون ٽيڪسي بجاءِ رڪشا ۾ سفر ڪندي پاڻ کي وڌيڪ محفوظ محسوس ڪنديون آهن، پر رڪشائن جا موجوده انجڻ تبديل ڪرڻ ضروري آهن. انهن انجڻين سان ته ماحول ضرور آلوده ٿيندو.“

پر شهري ماحول کي خراب ڪرڻ جا ٻيا به ته سبب آهن؟

”اسان ڪارين ٿيلهين تي پابندي لڳائي.“

قطع ڪلامي معاف! پلاسٽڪ جون ٿيلهيون ته هاڻي به رستن جي ڪنارن تي نظر اچن ٿيون؟

”هي ڪم بلديا جو آهي، ٿيلهين سان گڏ ٻيو به گند ڪچرو هوندو آهي. بلديا جيڪڏهن ان گند ڪچري کي هٽائڻ ۾ ڪامياب ٿي وڃي ته هي ان جو هڪ وڏو ڪارنامو هوندو.“

صرف ڪارين ٿيلهين تي ئي پابندي ڇو؟

” پلاسٽڪ جون ٿيلهيون بنائڻ جي لاءِ گهٽ استعمال ٿيل موادي ري سائيڪل ڪيو ويندو آهي. پر ڪارين ٿيلهين ۾ گندگي ملائي ڪارو رنگ وڌو ويندو آهي. انهن ٿيلهين ۾ ڪاڻ پيڻ جون شيون، خصوصاً گرم کاڌو وجهڻ صحت لاءِ نقصان ڪار آهي. اصل ۾ ڪيترا منصوبا ان ڪري ناڪام ٿي ويندا آهن جو انهن جي تڪميل ۽ عملدرآمد جي لاءِ مناسب تياري نه ڪئي ويندي آهي. هاڻي جڏهن اين اي ڪيو ايس نافذ ڪيا ويا آهن ته اسان وٽ اهڙيون ليبارٽريون نه آهن، جيڪي صنعتي فوڳ جي مناسب جاچ پڙتال ڪري سگهن. قانون لاڳو ڪرڻ لاءِ مناسب ميڪانزم ۽ خلوص نيت کان سواءِ بدعنواني جي روڪ ٿام پڻ ضروري آهي.

اين اي ڪيو ايس ته هاڻي آيا، ماحولياتي ايڪٽ ١٩٩٦ع جي منظوري به هاڻي ٿي، پر اڳ ۾ به فيڪٽرين ۾ قانون موجود هئا. جن ۾ فيڪٽرين جي مزدورن جي صحت ۽ ٻين معاملن جي باري ۾ قاعدا ۽ ضابطا موجود آهن. پر عموماً ٿئي ائين ٿو ته هر مهيني هيلٿ انسپيڪٽر اچي ٿو ۽ پنهنجو ڀتو وٺي هليو ٿو وڃي.“

ته ڇا هيءَ ذميواري اي پي اي جي نه آهي ته انهن معاملن جي چيڪنگ ڪري؟

”اي پي اي جي ڪارڪردگي بهتر نه هجڻ جو هڪ سبب هي به آهي ته اسان وٽ اڃا تائين ماحوليات جي باقاعده وزارت نه آهي. جيئن اي پي اي سنڌ پهريائين هائوسنگ ۽ پلاننگ جي تحت ڪم ڪندي هئي، هاڻي ان کي ٻيلن واري کاتي سان ڳنڍيو ويو آهي: جڏهن ته سنڌ جو وزير اعليٰ ان جو انچارج آهي. جيڪڏهن الڳ وزارت قائم ڪئي وڃي ته گهڻا توجھ طلب مسئلا حل ڪري سگهجن ٿا. ان کان سواءِ محڪمي جي سربراه کي فيصلي جو اختيار هئڻ گهرجي.

کاتي جي مشڪلاتن جي باري ۾ مهتاب راشدي چيو ته، قانون تي عملدرآمد جي لاءِ ليبارٽرين کان سواءِ شور ۽ فضائي آلودگي جي جاچ لاءِ اوزارن ۽ اسٽاف جي ضرورت آهي. ان کان سواءِ عوام ۾ هر سطح تي ماحوليات جي باري ۾ شعور پيدا ڪرڻ جي به ضرورت آهي. سسٽم ٺاهڻ جي ضرورت آهي. بهرحال اسان هن ڪوشش ۾ آهيون ته ميڊيا ورڪشاپن ۽ سيمينارن جي ذريعي ماحولياتي شعور کي وڌايو وڃي. ان سلسلي ۾ اسان کي آءِ يو سي اين جي ماهرن جو تعاون به حاصل آهي.

’شهري‘ جون سرگرميون

قانوني شعبو

قاضي فائز عيسيٰ، امبر علي ڀائي، رولينڊ ڊسوزا، خطيب احمد، وڪٽوريہ ڊسوزا.

’شهري‘ بهتر ماحول لاءِ جو نالو هاڻي سرڪاري ادارن ۾ مقبول ۽ معروف بڻجي چڪو آهي. ڪراچي بلڊنگ ڪنٽرول اٿارٽي (ڪي بي سي اي) ڪي ايم سي جي نئين سيٽ اپ ۾ جن نون آفيسرن جي مقرري ٿي آهي، انهن کي ’شهري‘ جي تعارف جي ضرورت نہ آهي، ۽ بجا طور چئي سگهجي ٿو تہ، هاڻي ناجائز تعميراتي سرگرمين جي روڪٿام جي سلسلي ۾ ڪي بي سي اي سان رابطو ڪرڻ ۽ ان جي مدد حاصل ڪرڻ وڌيڪ آسان ٿي وئي آهي. هي تبديليون جون ١٩٩٦ع ۾ ظاهر ٿيون آهن. ڊائريڪٽر جنرل ڪي ڊي اي ۽ ڪنٽرول بلڊنگز ڪي بي سي اي سان گڏ ١١ جون ١٩٩٦ع تي ٿيل ميٽنگ ۾ ’شهري‘ بهتر ماحول لاءِ ڪي بي سي اي کي مبارڪباد ڏني تہ ان شهر ۾ گهٽين غيرقانوني اڏاوتن کي روڪيو آهي.

ان ميٽنگ ۾ جيڪي بہ فيصلا ڪيا ويا اِهي هي آهن:

(الف) ڪي ڊي اي ۽ ڪي بي سي اي ۽ ڪي بي سي اي ۽ ’شهري‘ سي بي اي ان ڳالھ سان اتفاق ڪيو تہ هو پنهنجو تعاون جاري رکندا.

جنهن جي نتيجي ۾ گذريل سال جي دوران ڪراچيءَ ۾ ناجائز ۽ غيرقانوني تعميراتن ڪرڻ وارن بلڊرز کي چڱو ڀوڳڻو پيو.

(ب) تجويز ڪيو ويو تہ ڊائريڪٽر جنرل ڪي ڊي اي ۽ چيف ڪنٽرولر آف بلڊنگز سنڌ هاءِ ڪورٽ جي چيف جسٽس سان ملاقات ڪندا ۽ کيس آگاہ ڪندا تہ عدالتن جي طرفان صورتحال کي جيئن جو تيئن رکڻ جي حڪمن جي آڙ ۾ ڪهڙيءَ طرح وڏي پيماني تي غيرقانوني اڏاوتون ڪيون ٿيون وڃن.

(ج) اين جي او انهن قدمن کي بہ ساراهيو جيڪي هاڻي ڪي بي سي اي غيرقانوني اڏاوتن جي روڪٿام لاءِ شروع ڪيا آهن، جن ۾ فيلڊ بڪس جي باقاعده جاچ پڙتال، پلنٿ سرٽيفڪيٽ جي توثيق، عوام جي لاءِ منظور ٿيل بلڊنگ پلان جي نقلن ۽ منصوبي جي باري ۾ معلومات جو آسانيءَ سان ملي وڃڻ، روزنامن ۽ پبلڪ جي اشاعتن، ناجائز اڏاوتن جي فهرست سان گڏ ۽ شهرين جي گروپ جي حمايت جي لاءِ انهن سان باقاعدگيءَ سان ميٽنگ ڪرڻ.

(د) ان ڳالھ تي اتفاق راءِ ٿي تہ ناجائز اڏاوتن جي ڦهلاءَ کي روڪڻ لاءِ ڪي بي سي اي جي ڪم ۾ ٽرانسپيرنسي وڌائڻ ضروري آهي. جو تہ ان ڦهلاءَ سان شهر جي ماحول ۽ بنيادي خدمتن ۾ گهٽتائي اچي رهي آهي.

٨ اپريل تي ڪمشنر جي آفيس ۾ ’شهري‘ بهتر ماحول لاءِ ۽ ڪاربن ايسٽ بلڊرز فورم جي وچ ۾ ٿيل ميٽنگ جا تفصيل

ڪمشنر ڪراچي، بلڊرز، ريزيڊنٽس، ’شهري‘ سي بي اي جي وچ ۾ ڳالھ ٻولھ جي ضرورت تي روشني وڌي. هن چيو تہ، ان مسئلي کي حل ڪرڻ جو بهترين طريقو هي آهي تہ، ان کي ٽڪرن ۾ ورهايو وڃي، هن خواهش ظاهر ڪئي تہ هو غيرقانوني اڏاوتن جي مسئلي جي سلسلي ۾ اهو طريقو اختيار ڪرڻ چاهيندو.

شهري بهتر ماحول لاءِ جي مسز امبر علي ڀائي جو خيال هو تہ ڪاغذي ڪارروائي جو طريقہ ڪار درست ڪيو وڃي، هر عمارت قانون جي حدن ۾ رهندي تيار ڪئي وڃي. هن جو چوڻ هيو تہ جيڪڏهن ڪنهن رهائشي عمارت کي ڪمرشل بڻائڻو هجي تہ ان جي باري ۾ هڪسند جي ذريعن وسيلي عام راءِ معلوم ڪئي وڃي. هن تجويز ڪيو تہ شهرين، ’شهري‘ بهتر ماحول لاءِ ۽ انتظاميا تي ٻڌل هڪ ڪميٽي ٺاهي وڃي. جيڪا ڪي بي سي اي جي انسپيڪٽرن کي فائول پلي ڪان روڪي سگهي.

’شهري‘ بهتر ماحول لاءِ بلڊرز کي يقين ڏياريو تہ اها بلڊرز جي قانوني ۽ جائز ڪمائي ۾ رڪاوٽ وجهڻ جو ڪوبہ ارادو نہ ٿي رکي. بشرطيڪ انهن کي بہ هڪ اهم زندگي جي لاءِ عوام جي ضرورتن ۽ ڀلائيءَ جو خيال هجي.

ڪمشنر زور ڏنو تہ ڪي بي سي اي جي آفيسرن جي منفي رويي جي خلاف مزاحمت جي لاءِ هڪ مضبوط پريشر گروپ قائم ڪيو وڃي. هن وڌيڪ اهو بہ چيو تہ هي ڏٺو وڃي تہ بلڊرز نيڪ نيتي کان ڪم وٺي رهيو آهي ۽ اڄ ٿي هڪ ڪميٽي قائم ڪئي وڃي، جيڪا پنهنجون تجويزون پيش ڪري، ان ۾ هر گروپ جا بہ ٽي نمائندا شامل ڪيا وڃن.

’شهري‘ بهتر ماحول لاءِ تجويز پيش ڪئي تہ جيڪڏهن اڏاوتون عمودي هونديون تہ اهڙي صورت ۾ بنيادي ضرورتون مثلاً: هوا، اس، بجلي، گئس، سيوريج، ڪچري کي نڪاٽي لڳائڻ، لازمي کليل جڳهن ۽ شهرين کي بهترين ماحول فراهم ڪرڻ جي لاءِ پارڪن ۽ راندين جي ميدانن جو انتظام هئڻ گهرجي. ناجائز اڏاوتن جي روڪٿام جي لاءِجيڪا نگران ڪميٽي مقرر ڪئي وڃي، ان ۾ ڪراچي واٽر اينڊ سيوريج بورڊ ۽ ڪي اي ايس سي جي نمائندن کي بہ شامل ڪيو وڃي.

واضح رهي تہ ’شهري‘ بهتر ماحول لاءِ بلڊنگ ڪنٽرول جي معاملي ۾ پيش رفت ڪئي آهي ۽ هڪ اهڙي حيثيت حاصل ڪئي آهي، جنهن کي حڪومت تسليم ڪيو آهي. ’شهري‘ ترقي ۽ افزائش جي متعلق سمورين ميٽنگز ۽ سرگرمين ۾ هاڻي ’شهري‘ بهتر ماحول لاءِ کي باقاعدگيءَ سان دعوت ڏني وڃي ٿي.

سنڌ هاءِ ڪورٽ جي چيف جسٽس ايم مامون قاضي سان ملاقات جا تفصيل

مينيجنگ ڪميٽيءَ جي ميمبرن مسز امبر علي ڀائي، مسٽر خطيب احمد ۽ مسٽر رولينڊ ڊي سوزا ٢٦ مئي ١٩٩٦ع تي ڪراچيءَ ۾ سنڌ هاءِ ڪورٽ جي چيف جسٽس سان ملاقات ڪئي. ان ملاقات جو مقصد چيف جسٽس کي سڄي ڪراچيءَ ۾ وڌندڙ غيرقانوني ۽ ناجائز اڏاوتن جي باري ۾ آگاہ ڪرڻ هو. جن ۾ هيٺيان امور پڻ شامل هئا.

...... ڪي بي سي اي جي منظور ٿيل نقشي جي کلم کلا وڏي پيماني تي خلاف ورزي.

...... فلاحي پلاٽن جي ناجائز تبديلي (پارڪن کي تجارتي پلاٽن ۾ تبديل ڪرڻ)

...... ناجائز ۽ غيرقانوني ريگيولرائيزيشن، سياستدانن ۽ نوڪرشاهي جي خلاف ورزين کي نظرانداز ڪرڻ.

عدالتن جو وقار ۽ اختيار داءَ تي لڳل آهي، جو تہ بلڊرز انهن کي غلط طور تي استعمال ڪري رهيا آهن ۽ ماحول جي تحفظ ۽ عوام جي حقن جي حفاظت جي سلسلي ۾ عدالتن جي اهليت جي باري ۾ عوام جو اعتقاد کهنجي رهيو آهي، انهن مان گهڻا مقدما صرف آفيسرن ۽ بلڊرز جو معاملو نہ آهن، پر پبلڪ انٽريسٽ جي دائري ۾ اچن ٿا.